

SCHIFFNER IMOLA

Nemzetközi jog a magyar bíróságok eljárásában

Bevezetés

A nemzetközi jog szabályainak megjelenése az államok jogrendszerében egyre több olyan kérdést vet fel melyek megválaszolása elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az állam eleget tegyen nemzetközi kötelezettségvállalásainak.

Addig, amíg a nemzetközi jog szabályai csak az államok egymás közti viszonyait, érintkezését szabályozta, addig nem okozott problémát, hogy az államok magatartásukat ezekhez a szabályokhoz igazítsák.

Azonban a nemzetközi kapcsolatok intenzívebbé válásával, a nemzetközi jog szabályaival érintett területek is kiszélesedtek. Lényegi változásként említhetjük meg a nemzetközi jogi normák alanyainak változását, illetve kibővülését is.

A mai nemzetközi jog ugyanis már rendelkezik olyan szabályokkal, melyek címzettjei az egyének, természetes és/vagy jogi személyek. Az állam kötelezettségeinek teljesítését ez annyiban érinti, hogy a nemzetközi jogi szabályok belső jogi érvényesítéséről is gondoskodnia kell.

Az érvényesítés azonban már jóval többet jelent ahhoz képest mikor az állam külkapcsolataiban, a másik állammal szemben tanúsított hozzáállásával eleget tett az elvárásoknak, követelményeknek.

I. fejezet

A nemzetközi jog alkalmazásának elméleti kérdései

1. A nemzetközi jogi normák érvényesítésének feltételei

Az érvényesítés megkívánja azt, hogy az állam saját belső jogát igazítsa esetlegesen a nemzetközi jogi normához illetve gondoskodjon arról, hogy nemcsak a nemzeti jogszabályok, hanem a jogalkalmazásban részt vevő szervek is eleget tegyenek illetve teljesítsék a vállalt kötelezettségeket. A nemzetközi jog nem kívánja pontos szabályokkal meghatározni, hogy miként tegyen eleget a nem-

zetközi jogi normának az állam. Ennek a kérdésnek a rendezését az állam belső jogára bízta. Megemlíthetünk azonban olyan irányadó nemzetközi szabályokat, melyek az államok teljesítésének módját alapvetően befolyásolhatják.

Ide tartozik:

- a) *pacta sunt servanda* elve,
- b) a jóhiszemű teljesítés elve illetve
- c) alapelv kifejeződéseként és a nemzetközi szerződéses jogra vonatkozóan az 1969. évi Bécsi Egyezmény 27. cikke.

Ad. a) A *pacta sunt servanda* elve („A szerződések tiszteletben tartandók”)

Nemcsak a szerződések jogának alapelveként funkcionál, hiszen a nemzetközi jog egésze szempontjából elengedhetetlen hogy az államok szabályait betartsák.

Meghatározását tekintve azonban a megállapodások kötelező voltának alapelveként tekinthetünk rá, azzal, hogy a szerződés teljesítését követeli meg.

A *pacta sunt servanda* elvének kifejezett rögzítésére a szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezmény¹ rendelkezéseiben került sor: „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket, a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniuk.” (26. cikk).

A Bécsi Egyezmény vonatkozó megfogalmazása is mutatja, hogy a kötelező teljesítés és a jóhiszemű végrehajtás követelményének csak együttes érvényesítése valósíthatja meg a nemzetközi jognak megfelelő teljesítést.

Ad. b) A jóhiszeműség elve

Olyan etikai követelmény, mely nemcsak az államok, de az emberek egymás közötti kapcsolataiban is lényeges szerepet játszik.

Tartalma akként foglалható össze, hogy az államok törekedjenek egymással kapcsolatban tisztességesen, baráti módon fellépni. Az elv gyakorlati jelentőséget azonban a szerződéses kapcsolatokban nyert.²

A Bécsi Egyezmény 18. cikke szerint a jóhiszemű végrehajtás elvének értelmében: „Az állam tartózkodni köteles azoktól a cselekményektől, amelyek megghiúsítanak a szerződés tárgyát és célját.”

A Bécsi Egyezmény 31. cikke pedig előírja, hogy: „A szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.”

Ezeknek az elveknek a megsértése az állam nemzetközi jogi felelősségét eredményezi.

Az állam nem szabadulhat meg a terhéssé vált nemzetközi kötelezettségeitől önhatalmúlág. Ide kapcsolódik a következő rendelkezés is.

¹ 1969. évi Bécsi Egyezmény A szerződések jogáról.

² BOKORNÉ SZEGŐ HANNA: *Nemzetközi jog*. Aula Kiadó Bp.1997. 83. p.

Ad. c) A Bécsi Egyezmény 27. cikke szerint: „Egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni.”³

Es az elv azt a kötelezettséget rója így az államokra, hogy belső jogszabályikat, jogrendjüket alakítsák át a nemzetközi jogi kötelezettségnek megfelelően.

A nemzetközi jog és a belső jog viszonyát illetően azonban releváns rendelkezéseket az államok alapvető belső jogi szabályaiban találhatunk. Hiszen ha ezeknek a kérdéseknek a rendezését a nemzetközi jog az államokra bízta, akkor e tekintetben az államok működését, társadalmi berendezkedését, jogi struktúráját meghatározó alapvető dokumentum feladata lesz az is, hogy a rendelkezései szerint rögzített állami működést illetve a jogrendszer hozzáállását meghatározza saját alkotmányos hagyományainak megfelelően.

Az államok alkotmányai különböző módon és formában tesznek eleget ezeknek a követelményeknek.

2. A nemzetközi jog és a belső jog kapcsolatára vonatkozó nézetek

Az alkotmányos szabályozás jellege, rendelkezéseinek pontossága és egyértelműsége nemcsak azt az állami érdeket szolgálja, hogy a nemzetközi kötelezettségeit minél eredményesebben tudja teljesíteni, hanem abban a tekintetben is hiteles forrásként funkcionálhat, hogy maga az állam jogrendszere hogyan kezeli a viszony kérdését.

Az államok nemzetközi joghoz való viszonyukat illetően lehetnek monisták vagy dualisták.

A *monisták*, elnevezésük által is utalva felfogásuk lényegére, a nemzetközi jogot és a belső jogot ugyanazon jogrendszer részeként kezelik. Ez azt jelenti, hogy az állam által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek az állam belső jogának külső vonatkozásait jelentve nemzetközi jogi érvényességük pillanatától kezdve az állam belső jogának is érvényes normái.

A nemzetközi jog beemelése a nemzeti jogba így automatikus, azzal, hogy a *jogszabályi alap* az említett alkotmányos szabályozás, mely az államot ezen felfogás szerint orientálta.

A *dualisták* a nemzetközi jog és a belső jog normáit különböző jogrendszerek részeként kezelik, tehát a két különálló jogrendszer találkozásaként értékelik a nemzetközi jogi norma megjelenését a belső jogban. Ebben a felfogásban a nemzetközi szabály nemzetközi jogilag vett érvényessége és belső jogi érvényessége határozottan elválik egymástól.

Ha a monista jogrendszerek esetén automatikus *beépülésről*⁴ beszéltünk, akkor a két jogrendszer ilyen határozott megkülönböztetése esetén mindenképpen

³ CompLex CD Jogtár.

⁴ Adopciós jogtechnika.

egy belső jogi aktusra van szükségünk a nemzetközi jogi norma *beépítéséhez*. Ezt a jogtechnikát nevezzük *transzformációs* eljárásnak.

A transzformáció következményeként gyakorlatilag a hiányzó belső jogi érvényességet kapja meg a belső jogszabályban kihirdetett nemzetközi jogi norma, tehát erre a belső jogi aktusra úgy tekinthetünk mint az állam nemzetközi kötelezettség-vállalásának befejező fázisára.

A dualista felfogásban érvényesített jogtechnikánál kap jelentőséget az is, hogy a nemzetközi jog mely forrását kívánja ezáltal jogrendszerének részévé tenni az állam.

A dualista jogrendszerben a nemzetközi szokásjog normái generális transzformációval tehát általános jogszabállyal válnak a belső jog részévé.

A transzformáció generális volta ebben az esetben a szokásjogi norma általános jellegének tudható be. Nemzetközi szerződések esetén a transzformáció ugyanis egy belső jogszabályi megfogalmazást jelent.

Mindez nem valósítható meg a szokásjogi norma absztrakt, átfogó megfogalmazását tekintve.

Érdemes néhány állam ezzel kapcsolatos alkotmányos szabályozását megvizsgálnunk.

Franciaország:

1958. évi Alkotmány 55. cikke: „A szabályosan megerősített és jóváhagyott szerződések, valamint egyezmények közzétételüket követően a törvények felett állnak, feltéve, hogy ezeket az egyezményeket és szerződéseket a másik fél is alkalmazza.”⁵

A francia szabályozás egy egyértelmű monista felfogást tükröz mikor a ratifikált és közzétett szerződések elsőbbségéről beszél, annyiban megnehezítve a gyakorlat egyértelműségét, hogy viszonyossághoz köti ezeket a rendelkezéseket. az azonban nem világos, hogy a viszonyosság alapján milyen szintű alkalmazást vár el a többi szerződő féltől illetve mi a helyzet kétoldalú szerződések esetén

A franciák csak a nemzetközi szerződéses jog elsőbbségét vállalják és nem szólnak a nemzetközi szokásjog és a belső jog viszonyáról.

A német alaptörvény

„24. cikk. (1) A Szövetség törvény útján felségjogokat államközi intézményekre ruházhat át.

(2) A Szövetség a béke biztosítása céljából kölcsönös kollektív biztonsági rendszerben vehet részt. Ez esetben hozzájárul felségjogainak olyan korlátozásához, amely Európa békés és tartós rendjének, valamint a világ népei közötti megértés biztosítására irányul.

⁵ NÉMETH JÓZSEF: Az európai integráció és a magyar alkotmány. *Nemzetközi jog az új alkotmányban* (szerk. Bragyo András), Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Bp. 1997. 90. p.

25. cikk. A nemzetközi jog általános szabályai a szövetségi jog részét képezik. Megelőzik a törvényeket és a szövetségi terület lakosai számára közvetlen állapítanak meg jogokat és kötelezettségeket.”⁶

Az 59. cikk szerint A nemzetközi egyezmények szövetségi törvényben törént kihirdetésükkel válnak a belső jogrendszeren belül is érvényessé. A parlamenti elfogadás azonban a végrehajtó hatalom által megkötött szerződés egészét kell alapul vegye, anélkül, hogy lehetősége lenne változtatásra vagy módosításra.

100. cikk (2) „Amennyiben a bírósági eljárás során kétség merül fel a tekintetben, hogy a nemzetközi jog valamelyik szabálya a szövetségi jog alkotó részét képezi és hogy közvetlenül jogokat és kötelezettségeket állapít-e meg az egyének számára, a bíróság kikéri a Szövetségi Alkotmánybíróság döntését.”

Az olasz alkotmány 10. cikke: „Az olasz jogrendszer alkalmazkodik a nemzetközi jog általánosan elismert szabályaihoz.”⁷

Nagy-Britanniának nincs írott alkotmánya, de a viszonyt rendező nevezetes szabályok szerint a nemzetközi jog az ország jogának a része. E szabály alkalmazása azonban csak a nemzetközi szokásjogra korlátozódik, a szerződések tekintetében a dualista felfogás érvényesül a bírói gyakorlatban és a nemzetközi jog művelői körében.

3. Az érvényesítés kérdése

A nemzetközi jog beépítésének ezáltal belső jogi érvényességének kérdése jelenti az állam nemzetközi kötelezettségei teljesítésének első fázisát.

Kérdés azonban az is, hogy a nemzetközi jogi normák belső jogban való megjelenése milyen magatartást vár el a kötelezettséget vállaló államtól.

A nemzetközi szokásjog szabályainak jellege, nemzetközi szinten való érvényesülésük módja gyakorlatilag meghatározza az államok számára azt az általános elvárást, hogy ha nemzetközi közösség tagjaivá kívánnak válni, akkor jogrendszerüket a nemzetközi szokásjog szabályainak megfelelően kell alakítaniuk.

A nemzetközi jog forrásának számító szokásjog ugyanis olyan jellegű szabályokat jelent, melyek nemzetközi szinten alapvetően meghatározzák az államok egymással szemben, illetve nemzetközi viszonylatban tanúsított magatartását és olyan normákat közvetítenek, melyek az államok összességének érdekét szolgáló szabályokat jelentenek.

Az államon belüli érvényesítésük tehát alapvetően az állam döntésétől függ annyiban, hogy elfogadja e a nemzetközi jog általános, irányadó szabályait. Az érvényesítés módja pedig a norma jellege által meghatározott, a jogrendszer

⁶ Uo.

⁷ Uo. 91. p.

normáinak a szokásjog szabályainak fényében való értelmezését illetve annak megfelelő módon való átalakítását jelenti. A nemzetközi szokásjog szabályai tehát megjelenhetnek az állam jogalkalmazásában, ítékezésében úgy is, hogy a már szokásjogi normával konform belső jogi szabály jelenti a döntés jogi alapját.

A nemzetközi szerződések megfelelő érvényre juttatása azonban ennél egy jóval összetettebb illetve több lehetőséget magában foglaló úton valósulhat meg.

Abból kiindulva, hogy a nemzetközi szerződéses kötelezettség milyen fajta teljesítést vár el az államok belső jogától, ez megvalósulhat:

- szintén a belső jogrendszer szabályainak összehangolásával, illetve
- az állam jogának érvényes normájává fogadva a nemzetközi szerződés hatóságok illetve bíróságok előtti alkalmazásával.

Abban az esetben, ha a szerződéses kötelezettségnek az állam belső jogi normák megalkotásával tud eleget tenni, akkor a nemzetközi jogi szabály közvetett módon fejt ki hatását a belső jogban. A bíróságok előtti alkalmazása nem tekinthető hagyományos értelemben vett hazai jogalkalmazásnak, mivel az alkalmazás előfeltételeként működő jogértelmezés során egyértelműen érvényre kell juttatni a nemzetközi jogi jellegből folyó esetleges eltérő értelmezési szempontokat,⁸ illetve a jogtudományban is használt kifejezés szerint nemzetközi jogi „barát” értelmezésre van szükség⁹.

Ha az állam a nemzetközi jogi norma érvényesítésére vállal kötelezettséget, akkor ennek keretében a nemzetközi jogi kötelezettség teljesítése valamennyi állami szerv számára kötelesség.

Ahhoz, hogy az ilyen tartalmú nemzetközi jogi norma megfelelő módon teljesítésre kerüljön az (végrehajtás) az államok jogában, szükség van:

- a nemzetközi jogi norma belső jogi érvényességére, illetve
- a nemzetközi jogi norma jóhiszemű alkalmazására.

Tekintsük át a nemzetközi jogi normák alkalmazásának dogmatikai kérdéseit is.

4. Az alkalmazás

A hagyományos elméleti megfontolások alapján, ha az adott ügy tényállásának megítélésére rendelkezésünkre áll a megfelelő hatállyal rendelkező szabály akkor ezen norma alapján kell ítékezni.

A nemzetközi jogi normák alkalmazása azonban egy kicsit másként alakul.

⁸ Teleológikus értelmezés, uzuális értelmezés, autentikus értelmezés.

⁹ Völkerrechtsfreundlichen Auslegung, a nemzetközi jog szabályainak fényében való értelmezés.

A belső jogi normák alkalmazása a hazai jogrendszer működéséből fakadó jogalkalmazói kötelezettség révén történik illetve különböző jogorvoslati lehetőségek állnak a felek rendelkezésére a nem megfelelő jogalkalmazás esetére. A nemzetközi jog alkalmazása a belső jogrendszer számára, a nemzeti jogszabályoktól eltérő jogforrás érvényesítéseként jelentkezik. A belső jogi szabályoknak alávetett bíróságok a hazai jogalkotóktól várják annak az „elrendelését”, hogy nemzetközi jogot alkalmazzanak.

Felmerül a kérdés, hogy van-e joghatósága a nemzeti bíróságoknak a nemzetközi jog alkalmazására, és ha igen honnan?

Az államot arra kötelezi a nemzetközi jog, hogy a vállalt kötelezettségeit jóhiszeműen teljesítse. Az, hogy ezt miként valósítja meg a belső jog, az kizárólag nemzeti jogi kérdés.

A korábban bemutatottak alapján elsődlegesen az alkotmány az az alapdokumentum, mely iránymutatásokat tartalmazhat erre nézve illetve akár a jogalkalmazás számára előírhatja a nemzetközi jog alkalmazását. Már ha megteszi.

A már belső jogalkotásban megjelenő nemzetközi szerződések rendelkezéseinek alkalmazására szólíthat fel esetenként a hazai jogszabály is, mely a nemzetközi jogi kötelezettségnek megfelelően kíván szabályozni. Ebben az esetben rendelkezéseinek használatához a vonatkozó nemzetközi egyezmény általános elveit is segítségül hívja.¹⁰

A hatáskör a bíróságok számára a nemzetközi jog alkalmazására származhat azonban közvetlenül az állam által ratifikált nemzetközi szerződésből is.

Ha az egyezmény rendelkezései konkrétan megfogalmazzák az állam azon kötelezettségét, hogy illetékes nemzeti bíróságaik útján garantálják az egyezményben foglalt jogosultságok érvényesülését.¹¹

A nemzeti bíróságok joghatóságát a nemzetközi jog általános joghatósági elvei is megállapíthatják.¹²

A nemzetközi jogban használt a

- *területi elv*; azon állam hatóságai járhatnak el az ügyben, melynek területén az értékelendő cselekmény történt, ha le kívánja folytatni az eljárást;
- *személyi elv*; azon állam szervei járhatnak el, melyek állampolgárai az ügyben érintett személyek;
- *aktív személyiségi elv*; ha a cselekmény elkövetője az állam polgára;
- *passzív személyiségi elv*; az állam joghatóságot gyakorolhat olyan bűncselekmények elkövetői felett, akik olyan cselekményeket követtek el külföldön, melyek valamilyen hatással voltak az adott állam polgáira;

¹⁰ 1978. évi IV. tv. Büntető törvénykönyv, 157. § (4) bek., 160/A. §, 286/A. § (2) bek.

¹¹ Ilyen rendelkezést tartalmaz pl. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló 1965. évi New York-i Egyezmény 6. cikke. (1969. évi 8. tvr.-tel kihirdetett).

¹² MALCOLM N. SHAW: *Nemzetközi jog*. Osiris Kiadó, Bp. 2001. 402–412. p.

- *hatás (védelmi) elv*; az állam joghatóságot gyakorolhat az idegenek által külföldön elkövetett, de az állam biztonságát érintő bűncselekményekkel kapcsolatban;
- az *univerzalitás elve*; vannak olyan cselekmények a nemzetközi jogban, melyek a nemzetközi közösség valamennyi államának érdekeit sértik ilyen cselekmények elbírálása tekintetében minden állam bírósága joghatósággal rendelkezik.

Ezek az elvek mind azt a célt szolgálják, hogy a konkrét ügy részleteit elemezve megállapítást nyerjen, hogy az adott esetben, mely ország szerveinek van jogsultsága eljárni. Azokban az esetekben, mikor több állam érintettsége is megállapítható, az említett elvek alapján vizsgálni kell, mely joghatósági elv alkalmazása a domináns az ügy vonatkozásait értékelve.

4.1. Az alkalmazhatóság kérdései

A jogalkalmazás funkciója az, hogy az általános normaszabályt az adott esetre alkalmazva érvényre juttassa a norma célkitűzését.

Nyilvánvalóan a bírák rendelkezésére azok a normák, szabályok állnak, melyek érvényesnek tekinthetők illetve hatállyal bírnak az adott ügyre. Az érvényesség kérdése nemzetközi jogi normák esetén függ az állam jogrendszerének berendezkedésétől, illetve az alkalmazott jogtechnika jellegétől. Azonban vannak olyan esetek, amikor hiába érintett az ügyben az, akinek a jogszabály rendelkezése szerint az ügy tényállásában szerepelnie kell (személyi hatály), hiába felel meg a jogszabály időbeli hatálya a bekövetkezett események időintervallumának (időbeli hatály) és a jogszabályban szereplő normák is hiába vonatkoznak olyan eseményekre, melyek a tényállásban szerepelnek, az alkalmazhatóságot a továbbiakban is megghiúsíthatják különböző körülmények.

A belső jog részévé tett nemzetközi szerződések az állam jogrendszerének rendelkezéseitől függően automatikusan vagy beiktató aktus által a hazai jog érvényes normáinak tekinthetők.

De ez még nem jelenti azt, hogy ezek a nemzetközi szerződések alkalmazhatók is.

Milyen problémákkal szembesül a belső jogi jogalkalmazó?

A monista jogrendszerek adopcións jogtechnikával belső jogba épített nemzetközi szerződése azzal a problémával szembesíthetik a hazai jogalkalmazókat, hogy a belső jogszabályoktól eltérő terminológiájú, a belső jogi szabályokhoz képest a témát máshogy megközelíthető idegen joganyaggal találkoznak.

Az alkalmazásuk tehát nem feltétlenül tekinthető zökkenőmentesnek. A megfelelő belső jogi alkalmazáshoz szükséges a nemzetközi szerződések megfelelő értelmezése is. Ennek során a jogalkalmazónak pedig a hazai jogrendszerek módoszataitól eltérő értelmezési szempontokat, módokat is használnia kell ahhoz, hogy minél hitelesebb értelmezést nyerjen, biztosítva ezzel a szabályok

kielégítő és nemzetközi kötelezettségeknek megfelelő jóhiszemű teljesítését. Az értelmezés során szüksége lehet a szerződés megkötésében közreműködést vállaló végrehajtó hatalom iránymutatásaira illetve ismeretekkel kell, hogy rendelkezzen a szerződés megkötését eredményező konzultációk dokumentumairól.

Mindez az adott állam bíróságaitól különböző nemzetközi jogi illetve külpolitikai tájékozottságot kíván és ebben a kérdésben egyértelműen az állam külügyi illetve/ esetlegesen igazságügyi szerveinek támogatására szorul

A másik kérdés az érvényes és hatályos nemzetközi szerződések jellegét illetve rendelkezéseinek pontosságát érintik. A nemzetközi szerződések alkalmazásánál nem elégséges, hogy az állam belső jogának részévé tette azaz a hazai hatóságok számára lehetőség nyílt az alkalmazásra, hanem az érintett jogalkalmazó szerveknek, bíróságoknak alkalmazni kell tudni ezeket a szerződéseket.

Kérdés, alkalmazhatók-e ezek a nemzetközi szerződések attól kezdve, hogy a belső jog részévé váltak.

Az első esetben, ahol a bíróság előtt felmerült ennek a kérdése, máris megfogalmazódott az alapvető probléma, miszerint vannak olyan szerződések melyek jogalkalmazásban való érvényesítéséhez elengedhetetlen az állam további jogalkotó aktsa.

A Foster v. Neilson ügyben a spanyol király által az Egyesült Államoknak átengedett floridai területek kapcsán aláírt szerződések rendelkezéseinek értelmében a szerződést meg kellett volna erősíteni a területet birtokló személlyel.

Az ügyben eljáró bíró¹³ véleménye szerint azonban a szerződés non self-executing jellegű és a vitatott rendelkezés politikai természetű. A szerződés a politikai és nem a bírói hatalomnak jelentett kötelezettséget, és a jogalkotónak végre kell hajtani a szerződést, mielőtt az a bíróság számára követendő jogszabállyá válna.¹⁴ Általános indoklásában kifejtette, hogy mivel a nemzetközi szerződés tipikusan az államok közti megállapodás, ha tartalmát tekintve magánjogi viszonyokra vonatkozik, akkor mindenképpen szükséges az állam jogalkotó aktsa a szerződés további alkalmazásához.

A Foster v. Neilson ügy¹⁵ örökségeként a nemzetközi szerződések alkalmazásukat, alkalmazhatóságukat tekintve két kategóriába sorolhatók:

- *self-executing* jellegű szerződés,
- *non self-executing* jellegű szerződés.

A szó pontos jelentését tekintve a *self-executing* szerződés jellegét (tartalmát, rendelkezéseit) tekintve már magában hordozza a végrehajtás lehetőségét és nem igényli az állam jogalkotó szerveinek közreműködését.

¹³ Marshall főbíró.

¹⁴ BODNÁR LÁSZLÓ: *A nemzetközi szerződések és az állam*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Bp. 1987.106.p.

¹⁵ Egyesült Államok, 1829.

Máig tartó vita övezi azt a kérdést, hogy milyen szempontok alapján ítéltünk egy nemzetközi szerződést *self-executing* jellegűnek.

Míg Marshall bíró az említett jogesetben a szerződés politikai természetű rendelkezései miatt ítélte a szerződést *non self-executing*-nak, addig ma véleményem szerint a kategória sokkal objektívabb illetve a szerződésből magából következő jellegzetességeit értékelve állítható fel.

A nemzetközi szerződés közvetlen végrehajtható jellege nem függhet a bíró megítélésétől. A *self-executing* jellegű szerződés megalkotását, megfogalmazását tekintve kell, hogy objektíve elég pontos és világos rendelkezésekkel bírjon a további jogalkalmazás számára és ennek csak egyik része a konkrét címzett meghatározása.

Más kérdés, hogy a nemzetközi szerződés hiába tartalmazza pontosan az érvényesíteni kívánt jogokat és kötelezettségeket, ha a hazai bíróság számára nem állnak rendelkezésre az alkalmazáshoz szükséges jogi eszközök illetve a vonatkozó jogosultságok értelmezési lehetőségei.

A *non self-executing* jelleg és a *self-executing* jelleg közti különbségtétel az államok nemzetközi jog és belső jog viszonyának rendezése szempontjából is fontos.

Ugyanis a *non self-executing* jellegű nemzetközi szerződések alkalmazásánál egy monista felfogású jogrendszerben is szükségeltetik az előbb említettek alapján, hogy az állam végrehajtási rendelkezésekkel segítse egy automatikusan a belső jog részévé vált nemzetközi szerződés alkalmazását.

A dualista államokról ugyanígy elmondható, hogy a nem kellően pontos megfogalmazású nemzetközi szerződések jogalkalmazásban való érvényesítéséhez nem elegendő a nemzetközi szerződéseket kihirdető belső jogi szabály. Hiszen ezek a belső jogi szabályok a nemzetközi szerződés belső jogi érvényességét teremtik meg. A nemzetközi jogi normák érvényessége pedig nem jelenti a normák alkalmazhatóságát is.

Miután a bíróságok számára a nemzetközi szerződés így vagy úgy rendelkezéseit tekintve kellően pontos az alkalmazáshoz, további akadályok is felmerülhetnek a nemzetközi jog érvényesítésével szemben.

Ezek az akadályok inkább tekinthetők az állam bíróságai részéről felmerülő ill. joggyakorlatuk által felvetett problémának. Az összefoglalóan a bíróságok előtti érvényesíthetetlenség problémaköre kapcsán két, az államok gyakorlatában már korábban meghonosodott doktrínát, nézetet említenék.

A bíróságok azzal is elutasíthatják egyes nemzetközi szerződések alkalmazását,¹⁶ hogy e nemzetközi jogszabályok alkalmazása *kormányzati hatáskörbe* tartozik.¹⁷

¹⁶ Például a Német Szövetségi Köztársaság az NSZK NATO felvételéről szóló szerződések alkotmányosságának felülvizsgálatát nem vállalta.

¹⁷ Hoheitsakte, acte de gouvernement, political question.

Az Egyesült Államok bíróságai például elismerték, hogy a bírósági eljárásban előfordulnak olyan esetek, melyek külpolitikailag érzékeny kérdéseket érintenek, politikai természetűek és ezért a bíróság nem vizsgálhatja felül¹⁸ ezeket illetve ezek elbírálása nem szerencsés a bíróságok által. Hiszen a diplomáciai kapcsolatok területét befolyásoló két állam közötti megegyezések lehetnek olyan kényes tekintetűek, melyek kezelése egyértelműen az állami végrehajtó hatalom által javasolt.

Ehhez a témához kapcsolódóan számos ország jogszabályai rendelkeznek arról, hogy a szerződés értelmezése,¹⁹ az állami tények²⁰ vagy a viszonyosság megállapítása²¹ a végrehajtó hatalom kizárólagos és diszkrecionális hatáskörébe tartozik. Talán annyiban megkérdőjelezhető ennek a gyakorlatnak a jogszerűsége, hogy a bíróságok ezekkel az állami aktusokkal kapcsolatban nem gyakorolják általános bírói ellenőrzési funkcióikat.²²

Az *Act of State* doktrína viszont pont ellenkezője az előbbi megállapításnak.

Eszerint a bíróságok vizsgálhatják saját állami aktusaiknak a jogszerűségét, de más államok aktusai tekintetében ez a jogosultság már nem érvényesül. A belső bíróságok jogalkalmazását tekintve ez azt jelenti, hogy a szuverenitás elvét tiszteletben tartva egyik állam sem gyakorolhat joghatóságot egy másik állam felett.²³

A nemzetközi jogi normák megfelelő alkalmazásához elengedhetetlenül szükséges a nemzetközi jogi normák helyes és nemzetközi jognak megfelelő értelmezése.

Hiszen csak akkor tudják a konkrét ügyben felmerült tényállásra kielégítően rávonatkoztatni az érvényes és hatályos nemzetközi jogi normát, ha rendelkezéseinek értelme nyilvánvaló a jogalkalmazók számára.

A bíróság gyakorlatában elfogadott, a nemzeti jog szabályai alapján elrendelt értelmezési módszerek nem feltétlenül vezetnek helytálló értelmezésre. A nemzetközi jog alapvető sajátosságának, a speciális keletkezési mód szempontjának figyelmen kívül hagyását jelentheti a hazai jogalkalmazásban. Az államok akarat-megegyezését jelentő nemzetközi jogi norma értelmezése esetén is figyelemmel kell lennünk a többi szerződő fél gyakorlatára illetve a felek által adott autentikus értelmezésre.

Az értelmezés egyik eseteként a nemzetközi jog általános szabályaival konform értelmezés a felmerülő kollíziós problémák megoldásában is a bíróságok rendelkezésére állhat.

¹⁸ MALCOLM N. SHAW: i. m. 128. p.

¹⁹ Franciaország.

²⁰ Államkeletkezés, megszűnés kapcsán Nagy-Britanniában.

²¹ Olaszország.

²² BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog I., Általános rész*. Dialóg Campus Kiadó, Bp–Pécs, 1998.

86. p.

²³ MALCOLM N. SHAW: i. m. 125. p.

A nemzetközi jog nem feltétlen, de legalábbis az államok jogrendbeli felfogásától és alkotmányos rendelkezésektől függő alkalmazása esetén tipikusan felmerülő probléma a nemzetközi szokásjog és a nemzetközi szerződések jogforrási helyének tisztázatlansága. Hiszen nemzetközi kötelezettségvállalásainak teljesítése leginkább a szerződéskötő felek jóhiszemű magatartásán múlik illetve nincs egy olyan kifejezett nemzetközi szerv, mely ezeket a kötelezettségeket kikényszerítené. Ha azonban a belső jogi szabályok, alkotmányos rendelkezések sem határozzák meg konkrétan a jogforrási helyét, vagy nem adnak iránymutatást normakollízió esetére, akkor a nemzetközi szerződések alkalmazása az általános szabályok szerint történik.

Ezek az általános, jogalkalmazásban használatos szabályok:

- *lex posterior derogat legi priori*: tehát a későbbi szabály lerontja a korábbi jogszabályt;
- *lex specialis derogat legi generalis*: a speciális szabály lerontja az általánosat;
- *lex superior derogat legi inferiori*: a magasabb rangú jogszabály lerontja az alacsonyabbat.

Ha az alkotmányos rendelkezések a nemzetközi szerződések elsőbbségét mondják ki, akkor az alkotmány megfelelő értelmezésével a kollízió megoldható.

Azonban ha az alkotmányos rendezés csak mint a belső jog részét ismeri el a nemzetközi jogot, akkor iránymutatásul szolgálhat az az elv, hogy ha a nemzetközi jog sajátosságait (államok akarat-megegyezése, szabályozási tárgy specialitása) figyelembe véve ezeket a normákat speciálisabbnak találjuk, mint a belső jog normáit és értelemszerűen ezeket alkalmazzuk. Bár már itt is felmerülhet a kérdés, miképp tekintünk arra az esetre, ha a belső jog egy speciálisnak tekinthető szabálya ütközik a nemzetközi joggal. Akkor is a nemzetközi jog a kérdésben, a szabályozási területen a speciálisabb, vagy netalántán más elveket kell segítségül hívnunk?

A transzformációs gyakorlatot folytató országokban, ahol a nemzetközi jogi normák belső jogba való iktatásuk után, bár tartalmukban ugyanazok, formailag elvesztik nemzetközi jogi jellegüket. A dualista országokban tényleg úgy néz ki, mintha belső jog ütközne egy másik belső jogi szabállyal. Ez a tény mindenképpen felveti az általános szabályok alkalmazásának lehetőségét.

Azonban nagyon fontos kiemelni, hogy a nemzetközi szerződések kihirdetésükkel nem veszítik el nemzetközi jogi jellegüket. A kapcsolódó kihirdető jogszabály a belső jogi alkotmányos kontroll alá vethető, de ez egyetlen állam esetében sem jelentheti a nemzetközi szerződés rendelkezéseinek egyoldalú érvénytelenítését.

A nemzetközi közösség országaiban az állami szabályozás esetleges külön jogszabályi rendelkezések és eljárási mechanizmusok megteremtésével igyekszik ennek a specialitásnak nyomatékot adni.

A kérdésre, hogy alapvetően mi biztosítja a jóhiszemű teljesítést, válaszul idézhetjük a Bécsi Egyezmény 27. cikkét: „Egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni.”

II. fejezet

A magyar bírósági jogalkalmazás számára irányadó belső jogi szabályozás

A magyar közjogi szabályozás a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően szintén rendezi a nemzetközi jog és a belső jog viszonyát. Az Alkotmány vonatkozó rendelkezései alapvetően befolyásolják az állam jogalkalmazó szerveinek a nemzetközi jogi normák alkalmazásával kapcsolatos kérdéseit is.

„7. § (1) A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”

Bár a rendelkezés megemlíti a nemzetközi szokásjogot („nemzetközi jog általánosan elismert szabályai”) és a nemzetközi szerződéseket is, így is elég hiányosra sikeredett.

A kizárólag deklaratív jellegű szabályozás a jogalkalmazás számára nem ad egyértelmű iránymutatást.

1. A nemzetközi szokásjog helyzete

A nemzetközi jog általánosan elismert szabályait *elfogadja* a magyar jogrend, amit talán úgy értelmezhetünk, hogy az Alkotmány ezzel a rendelkezéssel generálisan transzformálja ezeket a szabályokat de nem tisztázott, hogy hogyan érvényesülnek ezek a belső jogban.

Erre vonatkozóan az Alkotmány nem, de a 7. §-t értelmezve az Alkotmánybíróság igyekezett választ adni.

Az igazságtétel témakörében született 53/1993. (X. 13.) AB határozat illetve 36/1996. (IX. 4.) AB határozat szerint: „az Alkotmány 7. §-ának (1) bekezdése azt is jelenti, hogy a Magyar Köztársaság az Alkotmány rendelkezésénél fogva részt vesz a nemzetek közösségében; ez a részvétel tehát a belső jog részére alkotmányi parancs. Ebből következik, hogy az Alkotmányt és a belső jogot úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai valóban érvényesüljenek.”

2. Nemzetközi szerződések helyzete

„A Magyar Köztársaság jogrendszere ... biztosítja továbbá a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”

Az összhang biztosításának felvállalása a jóhiszemű teljesítés és a *pacta sunt servanda* elv követelménye ismeretében túl kevés.

Mit jelent ez?

Az állam az alkotmányos rendelkezés alapján arra vállal kötelezettséget, hogy a jogrendszer normáit a nemzetközi szerződéses kötelezettségek figyelembe vételével alkotja meg illetve a jogalkalmazás is tekintettel lesz eljárása során a megkötött nemzetközi szerződésekre.

Azonban hiányzik az iránymutatás, miképpen lehet ezt megoldani a gyakorlatban. Ahhoz, hogy az összhang biztosítása ne csak egy hangzatos kijelentés legyen, rendezni kellene a nemzetközi szerződések jogforrási rangját úgy, hogy a jogforrási hierarchia szabályainak alkalmazásakor valóságosan is érvényesülni tudjon.

A 7. §-ból mindenesetre az egyértelműen kiderül, hogy a magyar jogrendszer dualisztikusan tekint a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, hiszen arról nem szól, hogy a nemzetközi szerződés esetleg közvetlen alkalmazható vagy legalábbis a törvényekkel egyenrangú módon kezelhető. Így az összhang elérésének módja a nemzetközi szerződés belső jogba építése lehet, mely a dualista felfogás transzformációs gyakorlata alapján történik.

Azonban azzal, hogy a belső jogrend részévé teszi a nemzetközi szerződéseket csak a nemzetközi jogi norma belső jogi érvényességét adja meg, megteremtve az alapját annak, hogy a nemzetközi szerződés végrehajtása érdekében az állami hatóságok a normát alkalmazzák. Az alkalmazhatóság feltétele azonban az alkotmányos rendezésből hiányzó konkrét jogforrási rang.

Az alkotmányból nem derül ki, de általánosan bevett gyakorlat, hogy a nemzetközi szerződés a kihirdető jogszabályának jogforrási rangját veszi fel. Azonban a jogalkotási törvénynek az a kitétele, hogy az általános magatartási szabályokat tartalmazó nemzetközi szerződéseket a tartalmuknak megfelelő szintű jogforrásban kell kihirdetni, a nemzetközi jogi kötelezettségek alkalmazásának újabb homályos pontja.

A nemzetközi jogi normák alkalmazásával kapcsolatos szabályozás hiányosságait illetve a szabályozás elnagyoltságát javítani, pontosítani, az egyetlen, nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos részletes belső jogi szabályt hívhatjuk segítségül.

Az 1982. évi 27 tvr. A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról azonban nemhogy a jelenlegi gyakorlat számára nem nyújt segítséget, hanem jogi terminológiájában is elmaradott.²⁴ A bécsi egyezmény rendelkezéseit alapul véve a nemzetközi jog vonatkozó meghatározásainak megfelelnek a tvr.-ben említett megfogalmazások, azonban a jogalkotó alapvető kötelezettségének nem

²⁴ A hatályos tvr. preambuluma: A Magyar Népköztársaság a nemzetközi szerződéses kapcsolatokat alkotmányos rendjével és a nemzetközi jog általánosan elismert elveivel összhangban alakítja. Az *Elnöki Tanács* abból a célból, hogy a Magyar Népköztársaság nemzetközi szerződéseivel kapcsolatos eljárást egységesen szabályozza a következő törvényerejű rendeletet alkotja:

tett eleget azzal, hogy a nemzetközi jog által az államok belső jogára bízott érvényesítés szabályait nem alkotta meg. Mindösszesen a nemzetközi szerződések értelmezésére találunk utalásokat:

„15. § A nemzetközi szerződésben részes felek között felmerülő viták során, ha az azokban való állásfoglalás a szerződés végrehajtásáért felelős szerv vagy szervek hatáskörét meghaladja, a magyar fél álláspontját a vita tárgya szerint érintett miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetői, valamint az igazságügyminiszter és a külügyminiszter véleményének figyelembevételével kell kialakítani.”

3. Alkotmánybírósági gyakorlat

A magyar joggyakorlat nemzetközi joggal kapcsolatos valós állásfoglalására leginkább a legfőbb alkotmányör funkciójából fakadóan az összhang megteremtésére hivatott Alkotmánybíróság eljárásából következtetünk.

Az Alkotmánybíróság jogosult a nemzetközi szerződésbe való ütközés vizsgálatára (Abtv. 44. §) illetve a nemzetközi szerződést – legutóbbi kapcsolódó határozata [4/1997. (I. 22.) AB határozat] szerint – utólagos normakontroll alá veheti.

Kifejezetten a nemzetközi szerződések vonatkozásában rendelkezésre álló alkotmánybírósági eljárás azt a jogi szituációt kívánja megoldani, mikor az államra nézve kötelezettségeket tartalmazó ratifikált nemzetközi szerződésbe más belső jogi szabályok ütköznek.

Az 1989. évi XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról, így rendelkezik: „44. § Az Alkotmánybíróság hivatalból, illetőleg a 21. § (3) bekezdésben meghatározott szervek vagy személyek indítványára a nemzetközi szerződésbe ütközés szempontjából megvizsgálja a jogszabályt vagy az állami irányítás egyéb jogi eszközét.”

21. § (3) Az 1. § c) pontja szerinti eljárást indítványozhatják:

- a) az Országgyűlés, annak állandó bizottsága vagy bármely országgyűlési képviselő,
- b) a köztársasági elnök,
- c) a Kormány vagy annak tagja,
- d) az Állami Számvevőszék elnöke,
- e) a Legfelsőbb Bíróság elnöke,
- f) a legfőbb ügyész.

45. § (1) „Ha az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabállyal azonos vagy annál alacsonyabb szintű jogszabály, illetőleg az állami irányítás egyéb jogi eszköze a nemzetközi szerződésbe ütközik, akkor a nemzetközi szerződéssel ellentétes jogszabályt, illetőleg az állami irányítás egyéb jogi eszközét teljesen vagy részben megsemmisíti.”

„46. § (1) Ha az Alkotmánybíróság olyan jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközését állapítja meg, amely magasabb szintű, mint a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály, akkor az ellentét feloldása érdekében – a körülmények mérlegelése alapján, határidő megjelölésével – felhívja a nemzetközi szerződést kötő szervet vagy személyt, illetőleg a jogalkotó szervet.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott ellentét feloldása érdekében felhívott szerv vagy személy a megjelölt határidőn belül köteles feladatának eleget tenni.”

Az Alkotmánybíróság az Alkotmány 7. §-ban rögzített összhangba hozatali kötelezettségének kíván eleget tenni ezzel az eljárással.

Azonban hiába kapunk az Abtv.-ben az eddigi szabályozáshoz képest részletesebb rendelkezéseket a nemzetközi jogi normák belső jogi érvényesítését illetően, a bíróságok előtti jogalkalmazás tekintetében ez nem jelent előrelépést.

A rendelkezésekből mindenképp megállapítható, hogy a magyar jogrendszer öreként fellépő Alkotmánybíróság nem tekinti a kihirdetett illetve ezáltal a belső jog részévé tett nemzetközi jogi eredetű normát hagyományos belső jognak.

Erre utal, hogy az Abtv. külön kezeli a jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközése és egyéb jogszabálynak az alkotmányellenességét, illetve a kezdeményezők körét.

Az Alkotmánybíróság által a kollízió esetére javasolt megoldás is eltérő, hiszen a hagyományos jogösszeütközési esetekben alkalmazott megsemmisítést, mint technikát nem alkalmazhatja. a nemzetközi szerződés vonatkozásában.

Azonban hiába létezik az állam belső jogában egy megoldási javaslat a nemzetközi jog és a belső jog összeütközését illetően, ha a konkrét jogesetben a problémával közvetlenül is szembesülő bíró nem jogosult az eljárás indítványozására. Tehát ha az előtte fekvő ügyben azt észleli, hogy az adott tényállásra egyaránt alkalmazható nemzetközi jogi szabályozás és belső jogi szabályozás ellentétes, nem alkalmazhatja automatikusan az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseit, nem érvényesítheti a magyar jogrendszer által közvetíteni hivatott kollíziót feloldó szabályozást. Meg kell várnia az Alkotmánybíróság eljárását, melynek kezdeményezésére nem is hivatott.

Ennek az abszurd helyzetnek a megoldására teremtette meg az Alkotmánybíróság a nemzetközi szerződések utólagos normakontrolljának lehetőségét.

37. § Az alkotmányellenesség utólagos megállapítását kezdeményező indítványban javasolni kell a jogszabály vagy az állami irányítás egyéb jogi eszközének teljes vagy részbeni megsemmisítését.

38. § (1) A bíró – a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezi, ha az előtte folyamatban levő ügy elbírálása során olyan jogszabályt vagy állami irányítás egyéb jogi eszközét kell alkalmazni, amelynek alkotmányellenességét észleli.

(2) Kérelemben a bíró (1) bekezdés szerinti eljárását kezdeményezheti az, aki szerint a folyamatban lévő ügyében alkalmazandó jogszabály alkotmányellenes.

40. § Ha az Alkotmánybíróság a jogszabály, illetőleg az állami irányítás egyéb jogi eszközének alkotmányellenességét állapítja meg, a jogszabályt vagy az állami irányítás egyéb jogi eszközét teljesen vagy részben megsemmisíti.

Az Alkotmány 32/A. §-a szerint az AB felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát és az alkotmányellenesség megállapítása esetén megsemmisíti azt. Az indítványozók felvetették annak lehetőségét, hogy ennek a paragrafusnak az alapul vétele nem teremt –e jogszabályi alapot arra, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető belső jogszabály utólagos normakontroll tárgya legyen?

Kérdés, hogy van-e különbség a vizsgálati hatáskör szempontjából a kihirdető jogszabály és maga a nemzetközi szerződés között. A nemzetközi jogi norma belső jogi érvényességét megeremtő kihirdető jogszabály érvényességének megkérdőjelezése nem jelenti-e a nemzetközi szerződés érvényességének vitatását is.

Az Alkotmánybíróság határozatai választ kerestek arra a kérdésre miként lehet ezeket a rendelkezéseket a nemzetközi jogra alkalmazni.²⁵

A 30/1990. (XII. 15.) AB határozat úgy rendelkezett, hogy a kihirdető jogszabály nincs kivonva az alkotmányossági felülvizsgálat (32/A. §) köréből, ezért vizsgálható utólag.

Később az AB 61/B/1992. (XI. 20) határozata, az Abtv. 1. §-ára hivatkozva kimondta, hogy a már megerősített és kihirdetett nemzetközi szerződés utólagos alkotmányellenességi vizsgálata nem tartozik az Alkotmánybíróság hatáskörébe.

Mivel úgy ítélte meg, hogy a kihirdető jogszabály esetleges megsemmisítése lehetetlenné tenné²⁶ a nemzetközi szerződés érvényesülését a belső jogrendben.

Az Alkotmánybíróság 4/1997. (I. 22.) határozatában²⁷ úgy döntött, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály utólagos normakontroll tárgya lehet.

Az indokolás szerint a nemzetközi szerződést kihirdető belső jogszabály „mint jogszabály nincs kiemelve az alkotmányossági felülvizsgálat köréből”. Sem az Abtv., sem az Alkotmány kodifikációs munkálataiban nincs utalás arra, hogy a törvények bármely fajtáját pl. nemzetközi szerződést kihirdető jogszabályt, ki akarná venni a jogalkotó hatásköréből, nem tartalmaz erre nézve különleges eljárási szabályokat. Az Alkotmánybíróság saját bevallása szerint tekintettel van a nemzetközi szerződések sajátosságaira, mégis az általános szabályok szerint értékeli az utólagos normakontroll keretében.

Az, hogy az Abtv. 1. § a) pontja nevesíti a nemzetközi szerződés előzetes vizsgálatát, nem jelenti azt, hogy ezt a b) pontban is így kellene tennie. Az előzetes normakontroll körében szükség volt az egyes vizsgálható normafajták

²⁵ *Alkotmányos elvek és esetek*. Kézikönyv. Constitutional and Legislative Policy Institute, 1996. 523. p.

²⁶ Hiszen a nemzetközi szerződés belső jogi érvényességét ezáltal nyeri el.

²⁷ DINH – DAILLIER – PELLET – KOVÁCS: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó, Bp. 1997. 85. p.

megnevezésére, mivel a nemzetközi szerződések nem szükségképpen törvényjavaslat formájában jelennek meg.

Tehát alkotmányossági vizsgálat tárgya lehet a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály, így a részét képező nemzetközi szerződés is. Ha az Alkotmánybíróság a nemzetközi szerződést alkotmányellenesnek találja, a kihirdető belső jogszabály alkotmányellenességét állapítja meg. Ez azonban nem érinti a magyar állam nemzetközi kötelezettségvállalását, hiszen a *pacta sunt servanda* szabálya szerint az államnak teljesítenie kell nemzetközi kötelezettségét. Így ez a rendelkezés szétválasztja egymástól a nemzetközi szerződés és az azt kihirdető jogszabály kezelését. Elválik egymástól az alkotmányossági alapú belső érvénytelenség és a nemzetközi jogi szinten fennálló érvényesség kérdése. Így az alkotmányellenes tartalmától függetlenül a nemzetközi szerződés az államra vonatkozóan a nemzetközi jogban érvényes maradhat. Az utólagos normakontroll lehetőségének a megteremtése abból a szempontból mindenképpen előnyös, hogy a bíró jogosult ezt az alkotmánybírósági eljárást kezdeményezni és ezzel legalább közvetett módon hozzájárulhat az ellentét feloldásához, illetve van módja jelezni a felmerülő összeütközéseket.

Azonban feltehetjük a kérdést, hogy ha a nemzetközi szerződés alkalmazásának feltételét, a kihirdető jogszabályt alkotmányellenesség címén megsemmisítjük, akkor hogyan kívánjuk biztosítani a nemzetközi szerződések jóhiszemű végrehajtását. Ezzel csak a nyilvánvaló alkotmányellenességet szüntettük meg, amit a jogalkotóknak a nemzetközi szerződés ratifikációját megelőzően észlelniük kellett volna és az előzetes normakontroll során orvosolniuk, hiszen a kihirdető jogszabály tartalmilag a nemzetközi szerződés rendelkezéseivel azonos. A hiányzó belső jogi kihirdető szabály kapcsán bárki (*actio popularis*) eljárást kezdeményezhet az Alkotmánybíróságnál a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megszüntetése érdekében.

Az Alkotmánybíróság ezen eljárása ellentmond a nemzetközi jogi szabályok az eddigi Abtv. szerinti rendezésének is, hiszen a nemzetközi szerződésbe való ütközés vizsgálatát nem emelte volna külön eljárássá az Alkotmánybíróság, ha a nemzetközi szerződéseket egyenrangúan kezelné a többi belső jogi szabállyal. Talán szerencsésebb lenne a nemzetközi szerződések alkotmányos vizsgálatára nézve speciális eljárási szabályokat alkotni, hogy mind erre az ellentmondásra, mind a korábbiakban kifejtett elméleti aggályokra megnyugtató választ tudjunk adni.

Az egyre gyakrabban alkalmazásra kerülő emberi jogi egyezmények bírósági gyakorlata a nemzetközi szerződések belső jogi helyzetének rendezetlensége miatt szintén problematikus és az ilyen tartalmú normák részletes szabályozása sem segíti elő a közvetlen alkalmazást, ha a bíróságoknak nincs kialakult eljárásuk a nemzetközi jogi normák kezelésére.

Igen ritka az Alkotmány 70/K. §-ára alapozott kereset is, amely arra hivatott, hogy az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igényeket az állampolgár az állammal szemben is érvényesíthesse.

A magyar jogrendszer alkotmányos rendelkezései nem nyújtanak kielégítő szabályozást a nemzeti bíróságok nemzetközi jogi alkalmazását tekintve.

Azonban a magyar bírók nemcsak végrehajtási, hanem értelmezési problémákkal is szembesülhetnek egy-egy jogeset kapcsán.

4. A magyar bíróságok értelmezési gyakorlata

A bíróságok előtti ügyekben felmerülő nemzetközi jog alkalmazásakor jelentkező alapvető értelmezési problémák megoldására nézve szintén egy nemzetközi szerződés szokásjogi eredetű szabályai állnak rendelkezésére. A Bécsi Egyezmény vonatkozó rendelkezései²⁸ a nemzetközi jogban használatos értelmezési módok alkalmazását írja elő a nemzetközi szerződések érvényesítői számára, azonban a magyar jogalkalmazói hagyományok sokkal inkább kötődnek illetve hagyatkoznak egy belső jogi szabály által adott iránymutatásra.

Ebben a tekintetben a nemzetközi vonatkozású ügyek intézéséről szóló a 8001/2001. (IK. 4.) IM számú tájékoztató rendelkezései adhatnak támpontokat.

Az I. Fejezet 1 pontja a nemzetközi szerződések kapcsán annyit említ, hogy a nemzetközi szerződések fennállása, rendelkezései, tartalma és értelmezése, valamint a kialakult viszonyosság tekintetében a bíróságoknak kétség esetén az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Jogi Főosztálya ad felvilágosítást.

Abban a kérdésben pedig, hogy a magyar bíróságnak mikor van joghatósága eljárni nemzetközi vonatkozású ügyben, arról a hatályban lévő nemzetközi szerződéseink, valamint a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. IX. fejezetében foglaltak irányadók.

Az Igazságügyi Minisztérium kötelezettsége a nemzetközi jog alkalmazására különböző nemzetközi egyezmények rendelkezései szerint is fennáll. A Hágai Egyezmény a Gyermekek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi vonatkozásairól 6. cikke előírja, hogy minden szerződő állam jelöljön ki egy ún. Központi Hatóságot az Egyezményben rögzített feladatok ellátására, külön kiemelve a vonatkozó ügyekre hatáskörrel rendelkező bírói szervek támogatását és az Egyezmény alkalmazásával kapcsolatos tájékoztatás kötelezettségét. Ezen kívül a gyermek visszavétele érdekében a hatáskörrel rendelkező bíróságok előtt eljárásokat is indíthatnak.

Magyarország esetében ez a Központi Hatóság az Igazságügyi Minisztérium, mely így Egyezményben konkretizált módon is érvényesítheti a nemzetközi szerződésekre vonatkozó, értelmezést támogató feladatait.

Az értelmezést illetően az általános gyakorlat figyelembe vételével azt is megállapíthatjuk, hogy a bíróságok segítséget kaphatnak illetve segítségül is hívják az alkalmazásra kerülő nemzetközi egyezmények értelmezését megköny-

²⁸ 1969. évi Bécsi Egyezmény 31, 32, 33 cikkelyei.

nyitó nemzetközi „magyarázó dokumentumokat”²⁹ illetve a vonatkozó nemzetközi bírói gyakorlatot is.³⁰

A magyar jogrendszer is szolgálat értelmezést megkönnyítő rendelkezéseket, hiszen a közvetlenül nem végrehajtható nemzetközi szerződések alkalmazásához elengedhetetlen, hogy ne tartozzon egy végrehajtást szolgáló jogalkotói aktus.³¹

Az értelmezéshez tartozó kérdés azonban a *bíróságokat* a belső jogszabályok nem egyértelmű iránymutatásakor segíti az ún. *Matter-doktrína* alkalmazása.

Ennek során a nemzeti bíró harmonizálni próbálja a nemzetközi szerződés elsőbbségének elvét és a törvénynek való alávetettség elvét.

A doktrína alkalmazása során vélelmezni kell, hogy a törvény nem a szerződés megsértésére irányul.³²

Gyakorlatilag itt arról van szó, hogy a bíró megpróbálja úgy értelmezni az ügyre vonatkozó belső jogi szabályt, törvényt, hogy annak olyan értelmét találja meg illetve alkalmazhassa, mely nem ütközik a nemzetközi szerződésbe illetve összhangban van annak rendelkezéseivel. Így bár elméletileg nem a nemzetközi jogra alapozza döntését, mégis tiszteletben tartja és teljesíti az állam nemzetközi jogi kötelezettségét, mert a nemzetközi jog által előírt módon ítélkezik az adott ügyben.³³

A magyar bírói gyakorlat esetében is gyakran találunk hivatkozásokat belső jogszabályokra, melyek valamely nemzetközi egyezmény rendelkezéseinek megfelelően rendezik a kérdést, legalábbis a kérdéses ügy tényállásához igazítva.

III. fejezet

A nemzetközi szokásjog szabályainak alkalmazása a magyar bíróságok előtt

A nemzetközi szokásjog szabályai az államok közt létrejött olyan tartós és egyöntetű gyakorlat szabályait jelölik, melyek alkalmazásához az államok részéről jogkövetési tudat³⁴ kapcsolódik.

²⁹ Az 1980. évi Hágai Egyezménnyel együtt nyilvánosságra hozott Magyarázó Jelentés (Explanatory Report).

³⁰ Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata.

³¹ az 1980. évi Hágai Egyezmény végrehajtása tárgyában kiadott 7/1988. (VIII. 1.) IM rendelet.

³² KOVÁCS PÉTER – PELLET: *Nemzetközi jog*. 187. pont.

³³ Az Egyesült Királyság gyakorlatában használt megoldás, azonban más államok jogrendszerében is ráismerhetünk pl. német jogtudományban használatos elvre *Völkerrechtsfreundlichen Auslegung*.

³⁴ *Opinio iuris*.

Az államok által elfogadott nemzetközi szokásjogi szabályok azt követelik meg az állam jogalkotó szerveitől, hogy egyrészt más államok viszonylatában ehhez a magatartási normához tartsák magukat, másrészt saját jogrendszerük szabályait összhangba hozzák a szokásjogi normákkal.

A nemzetközi szokásjogi szabályok általános jellege az államok bíróságai előtt is kérdésessé teszik a nemzetközi szokásjogi szabályok alkalmazását.

A magyar bírósági gyakorlatot tekintve kijelenthetjük, hogy az esetek többségében egy a nemzetközi szokásjogi norma illetve a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályainak fényében átalakított illetve a szokásjogi szabály által elvárt állami gyakorlatot biztosító szabály alkalmazására kerül sor.

A nemzetközi szokásjog alkalmazásával kapcsolatban a legismertebb ügynek az igazságtételi törvények alkotmányellenességének vizsgálata tekinthető.

Az Országgyűlés 1993. február 16-án törvényt³⁵ fogadott el az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról:

„1. § (1) A népbíráskodásról szóló, az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt 81/1945. (II. 5.) ME rendeletnek az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 8. §-ával megállapított 13. §-a 7. pontjában [Hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása – BHÖ. – 84. pontjának g) alpontja] meghatározott, az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett bűncselekmények büntethetőségének elévülésével kapcsolatban a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) 33. §-ának (2) bekezdését kell alkalmazni.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmény büntetési tétele a Btk. 2. §-ára figyelemmel – 81/1945. (II. 5.) ME rendeletnek az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelet 9. §-ával módosított 14. §-ára (BHÖ. 85. pontja) tekintettel – öt évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés.”

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdése alkalmazásánál alkotmányos követelmény az, hogy a büntethetőség el nem évülését csak azokra a bűncselekményekre nézve lehet megállapítani, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évül el; kivéve, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncselekménynek, vagy az emberiség elleni bűncselekménynek minősíti, el nem évülését kimondja vagy lehetővé teszi, és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli.

A háborús bűncselekményekre vonatkozó normák a nemzetközi jog sajátos részét képezik. Nemcsak az államok egymás közti kötelezettségvállalásának eredménye, hanem hatással van az államok egyénekre és jogterületekre vonatkozó szabályozására, illetve konkrét jogterületet érintve az állami büntető hatalmának gyakorlására is. A háborús és emberiség elleni bűncselekmények üldözése a nemzetközi közösséget alkotó államok közös érdeke. Olyan súlyú és jelentőségű bűncselek-

³⁵ 1993. évi XC. tv.

mények ezek, melyek nemzetközi szinten való üldözéséhez az államok béke és biztonság fenntartására irányuló érdeke szolgál alapul.

Azonban jelentőségük nagyobb annál, hogy a büntethetőségük egyes államok jogi szabályaitól, elfogadásától függjön.

Ahhoz, hogy ezen cselekmények üldözése egységesen és hatékonyan folyjon valamennyi államban szükséges és elengedhetetlen, hogy függetlenül attól, hogy az adott országban milyen feltételekkel és garanciákkal üldözik ezeket a bűncselekményeket a nemzetközi jog szabályai szerint büntessék ezeket a cselekményeket.

Mivel az említett bűncselekmények megbüntetésére vonatkozó szabályok kógens nemzetközi jogot képeznek, az állam kötelezettsége ezen súlyos bűncselekmények üldözésének valamennyi vonatkozásának elfogadása.³⁶

A magyar jogrendszerre illetve a kérdéses ügy szempontjából ez azt jelenti, hogy függetlenül attól, hogy a magyar büntetőjog az 1956-os cselekmények elkövetésekor még nem tekintette elévülhetetlennek ezeket a cselekményeket a nemzetközi jog háborús és emberiség elleni bűncselekményeivel kapcsolatos szabályainak alkalmazása megköveteli ezt. A jogalkotó a belső jogi *nullum crimen sine lege* elvet is át kell hogy törje annak érdekében, hogy ezen cselekmények üldözéséhez kapcsolódó közös érdek maradéktalanul érvényesüljön.

A belső jogi *nullum crimen sine lege* elv helyett ugyanezen elv nemzetközi vonatkozását kell alkalmazni és ezzel együtt a nemzetközi jog kógens részét képező cselekmények üldözése esetén a nemzetek közösségének büntető hatalmát.

Azonban ennek nagyon fontos része, hogy, mely bűncselekmények minősülnek háborús bűncselekménynek.

Erre nézve az 1993. évi XC. törvény 2. §-a ad iránymutatásokat, mikor felsorolja, hogy mely nemzetközi egyezmények határozzák meg ezeket a bűncselekményeket. Az 1949. évi genfi egyezmények szabályai a humanitárius nemzetközi jog általános szabályai közé tartoznak (tehát a nemzetközi egyezmény ratifikálása nélkül is érvényesek).

Ezek a szabályok lehetővé teszik azokban az országokban is az üldözött bűncselekmények szankcionálását, ahol a belső jogrendszer nem tartalmaz hasonló tényállásokat illetve nem rendelkezik azok büntethetőségéről.

Tehát a Btk. hiába rendelkezik 33. § (2) bek-ben a nemzetközi jog háborús bűncselekmények elévülhetetlenségéről, ha a magyar jogszabályok tévesen, a nemzetközi jogi szabályoktól eltérően határozzák meg ennek a bűncselekménynek a tényállását ezzel megakadályozva azt, hogy az 1956-os bűncselekmények bírósági megítélésekor illetve büntethetőségük kapcsán a nemzetközi jogi kötelezettségnek megfelelő következtetésre jussanak. Tehát hiába állnak a bíróságok rendelkezésére a magyar állam által is elfogadott jogi eszközök és garanci-

³⁶ 53/1993. (X. 13.) AB határozat indokolása.

ák, ha nincs olyan belső jogszabály, mely a nemzetközi jognak megfelelően alapját képezné ezen eljárási és garanciális szabályok alkalmazásának.

A népbíráskodásról szóló, az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt és az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11. és 13. §-a szerint „11. § Háborús bűnös az, [...] 5. aki a megszállott területek lakosságával vagy a hadifoglyokkal való bánás tekintetében a háborúra vonatkozó nemzetközi jogszabályokat súlyosan megsértette, vagy a visszacsatolt területek lakosságával, a reábízott hatalommal visszaélve, kegyetlenkedett, vagy aki általában akár belföldön, akár külföldön felbujtója, tettese vagy részese volt emberek törvénytelen kivégzésének, vagy megkínzásának,

13. § Háborús bűnös az is, [...] 2. aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséges nyújtott.

Ezzel ellentétben a háború áldozatainak a védelméről szóló 1949-es genfi egyezmények közös 3. cikkének rendelkezései szerint: 1. pont: „Valamely Magas Szerződő Fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén mindegyik összeütköző Fél köteles legalább az alábbi rendelkezéseket alkalmazni: 1. Azokat a személyeket, akik az ellenségeskedésekben nem vesznek közvetlenül részt, ideértve a fegyveres erőknek azokat a tagjait, akik letették a fegyvert és azokat a személyeket, akik betegség, sebesülés, elfogatás miatt vagy más ok következtében harcképtelenné váltak, minden körülmények között, fajon, színen, valláson, hiten, nemén, születésen vagy vagyonon, valamint más hasonló ismérven alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül emberséges bánásmódban kell részesíteni.

Ebből a célból mindenkor és mindenütt tilos a fent említett személyek tekintetében

a) az élet és a testi épség elleni merénylet, különösen a bármely formában megnyilvánuló emberölés, megcsonkítás, kegyetlen bánásmód, kínzás;

b) túsok szedése;

c) az emberi méltóság megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód;

d) a szabályszerűen megalakított és a művelt népek részéről elengedhetetlennek elismert igazságszolgáltatási biztosítékok alapján működő bíróság által előzetesen meghozott ítélet nélkül kiszabott büntetés és annak végrehajtása.”

A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény 129. cikke szerint: „A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak, hogy minden szükséges törvényhozási intézkedést megtesznek abból a célból, hogy megfelelő büntetéssel sújtsák azokat a személyeket, akik a jelen Egyezmény valamely rendelkezését a következő cikkben meghatározott módon súlyosan megsértették, vagy annak megsértésére utasítást adtak.”³⁷

³⁷ 2000/19. Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől.

„Az előző cikkben említett súlyos jogsértésnek az alábbi tényállások bármelyikét kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat a jelen Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket, nagy fájdalom szándékos előidézése, vagy a testi épség, illetve az egészség súlyos megsértése, hadifogolynak az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, vagy a hadifogolynak a jelen Egyezmény rendelkezéseinek megfelelő tisztességes és szabályos eljáráshoz való jogától történő megfosztása.”

Tehát a nemzetközi jog általános szabályának tekintett genfi jog hiába rögzíti pontosan, hogy mely cselekményeket kívánja üldözni, az egységes nemzetközi eljáráshoz a feltételeket is biztosítva a magyar jogrendszer mégis az egyezményben foglaltaktól eltérő tényállást határoz meg a háborús bűncselekmények kapcsán.

Azonban a magyar jog a rendelkezésre álló szabályok eltérő értelmezése folytán sem változtathat a nemzetközi jogi parancson és a nemzetközi büntetőjogi felelősségen sem.³⁸

Ezért az Alkotmánybíróság 53/1993. AB határozatában a törvény 1. §-ban meghatározott bűncselekmény tényállását a nemzetközi jog általános szabályai-val összhangban nem állónak minősítette illetve rögzítette, hogy mivel az 1§-ban rögzített bűncselekmény így nem minősül háborús illetve emberiség elleni bűncselekménynek, nem alkalmazható a Btk. elévülhetetlenségét kimondó 33. § (2) bek-e.

Ez a döntés annyiban könnyítette meg a jogalkalmazók helyzetét, hogy a helytelen tényállás helyett immár a fennmaradó 2. §-ban hivatkozott nemzetközi egyezményekben szabályozott általános nemzetközi jogi rendelkezések alkalmazásával ítélték meg a kérdéses bűncselekményeket.

Azonban a 36/1996. (IX. 4.) AB határozat kimondta az immár törvénné vált jogszabály alkotmányellenességét, mivel a törvény rendelkezései a genfi egyezmény tárgyi és személyi alkalmazási szabályait következetesen és tévesen egymásra vonatkoztatja.³⁹

Ezzel a jogalkalmazók számára már csak a nemzetközi jog általános szabályai maradtak alkalmazhatók a kapcsolódó 1956-os sortűzekkel foglalkozó perekben.

A salgótarjáni sortűz⁴⁰ esetét vizsgáló eljárás kapcsán a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy: „az 1993. évi XC. törvény kötelező rendelkezései hiányában immár a bíróságnak kell vizsgálnia és eldöntenie, hogy az 1956. októberi forradalomhoz és szabadságharchoz kapcsolódóan elkövetett egyes bűncselekmények a genfi egyezményekben tilalmazott módon valósulnak-e meg.”

³⁸ 53/1993.(X. 13.) AB határozat indokolása.

³⁹ 36/1996. (IX. 4.) AB határozat indokolása.

⁴⁰ EBH 1999.83.

Ebben az esetben ugyanis a Magyarország által aláírt háborús és emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról szóló 1968. évi New York-i Egyezmény⁴¹ rendelkezései szerint nem évülhetnek el.

Gyakorlatilag a bíróság így eleget téve az állam nemzetközi kötelezettségének alkalmazta a nemzetközi szokásjog, illetve szerződéses jog szabályait, azonban az értelmezés és a jogesetek tényállására való vonatkoztatása még korrigálásra szorult.

A Legfelsőbb Bíróság annyiban jóváhagyta az elsőfokú bíróság döntését, hogy az ügyre nézve a genfi egyezmények rendelkezéseit kell alkalmazni, azonban véleménye szerint tévesen alkalmazta a nemzetközi egyezmény rendelkezéseit. Ugyanis az 1956. november 4-e utáni időszakban Magyarország idegen hatalom megszállása alá került és ez a jogállapot még a salgótarjáni sortűz idején is fennállt. Ez azt jelenti, hogy nem az Egyezmény 3. cikkének rendelkezéseit a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetén elkövetett cselekmények emberiség elleni bűncselekménynek való minősítését elrendelő szabályokat kell alkalmazni, hanem a 2. cikkben említett megszállás esetéhez kapcsolódó 147. cikket, ami szerint a súlyos jogsértésnek minősülő cselekmény védett személyek ellen háborús bűncselekményt valósít meg.

IV. fejezet

A nemzetközi jog alkalmazása különleges esetben – avagy a nemzetközi szervezetek határozatainak belső jogi érvényessége

Fel kell tennünk a kérdést, hogy a nemzetközi szervezetek közül, mely esetében beszélhetünk olyan jellegű aktusokról, melyek alkalmazásra kerülhetnek egyes államokban.

A ENSZ Biztonsági Tanácsa a béke és biztonság fenntartása érdekében hozhat olyan szankciós célú határozatokat, melyek a nemzetközi jogot sértő állammal szemben tartalmazznak intézkedéseket.

A Biztonsági Tanács ilyen jellegű határozatai kikényszeríthetőek illetve kötelezően alkalmazandók minden államban és ezek teljesítése illetve az előírt magatartásnak való megfelelés az államok részéről is aktív cselekvést vár el esetlegesen.

A szankciós határozatok esetében a kormány a kihirdetés és a közzététel jogtechnikájával egyaránt él.

Egy alkotmányjogiilag minősíthető dokumentum születik, melynek mellékleteként közlik a konkrét biztonsági tanácsi határozatot.⁴² Tehát ez a módja a közlésnek hasonlít a nemzetközi szerződések esetén használt gyakorlathoz.

⁴¹ 1971. évi I. tvr.-tel kihirdetve.

⁴² KOVÁCS PÉTER: A nemzetközi szervezetek szankciós típusú határozatai magyarországi érvényesíthetőségének alkotmányjogi gyakorlata és problémái. *Eu-csatlakozás*. 2001. 147. p.

A közzététel esetén ennek helye a Magyar Közlönyben az ún. „VI. rész: Nemzetközi Szerződések”, címnél található, bár a biztonsági tanácsi határozatok nem jelenthetnének azonos kategóriát a nemzetközi szerződéses forrással.⁴³

A Magyar Közlönyben megjelent szankciós célú határozatokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok a határozatok, melyek az ENSZ égisze alatt kerültek meghozatalra egységesen egy magyar jogszabály keretében lettek publikálva azzal, hogy a benne foglalt kötelezettségek és teendők a kihirdetéssel egyidejűleg válnak alkalmazhatóvá.

Az a kérdés, hogy a nemzetközi szervezetek határozatai milyen formában kerülnek kihirdetésre nem válaszolható meg egyértelműen. Nincs egy egységes metódus erre nézve, de a konkrét esetekre figyelemmel megállapíthatjuk, hogy erre sor kerülhet kormányhatározat formájában, kormányrendelet formájában illetve a dolgozatomban részletesen megvizsgálándó jugoszláv embargó⁴⁴ esetében törvény formájában.

Az 1993. évi LXXI. törvény a volt Jugoszlávia területén polgárháborúkat ki-robbantó politikai hatalom ellen tett szankciós célú intézkedéseket meghatározó biztonsági tanácsi határozatok⁴⁵ hazánk jogrendszere általi végrehajtását hivatott elősegíteni.⁴⁶

Ezek a határozatok megtiltották a kereskedelmi kapcsolatok fenntartását, kötését Jugoszláviával illetve jogi és természetes személyeivel illetve a bankbetétek befagyasztásáról is rendelkezett.

Az említett törvény nemcsak kihirdette a vonatkozó biztonsági tanácsi határozatokat, hanem azok végrehajtásának megfelelő biztosítása érdekében a

⁴³ Uo. 148. p.

⁴⁴ Szintén törvénnyel hirdették ki a volt jugoszláv területeken elkövetett emberiség elleni cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtására vonatkozó szabályokat. 99/1993. (VII. 6.) Korm. rendelet az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia és Montenegró) kapcsolatos 757(1992), 760(1992) és 820(1993) számú határozata végrehajtásáról szóló 73/1993. (V. 7.) Korm. rendelet módosításáról. 73/1993. (V. 7.) Korm. rendelet az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia és Montenegró) kapcsolatos 757 (1992), 760 (1992) és 820 (1993) számú határozata végrehajtásáról. 65/1993. (V. 4.) Korm. rendelet Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 820 (1993) számú határozatának a Szerbiával és Montenegróval szembeni szankciók szigorításával kapcsolatos előírásai végrehajtásáról. 159/1992. (XII. 11.) Korm. rendelet Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 787. (1992) számú határozatának Szerbiával és Montenegróval szembeni szankciókkal kapcsolatos előírásainak végrehajtásáról. 108/1992. (VI. 27.) Korm. rendelet Az ENSZ Biztonsági Tanácsa Szerbiával és Montenegróval kapcsolatos 757 (1992) határozatának végrehajtásáról szóló 91/1992. (VI. 3.) Korm. rendelet módosításáról. 91/1992. (VI. 3.) Korm. rendelet Az ENSZ Biztonsági Tanácsa Szerbiával és Montenegróval kapcsolatos 757 (1992) határozatának végrehajtásáról.

⁴⁵ 757(1992).számú határozat, 760(1992) számú határozat, 820(1993) számú határozat.

⁴⁶ Az Országgyűlés az ENSZ Biztonsági Tanácsának a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal (Szerbia és Montenegró) kapcsolatos 757 (1992), 760 (1992) és 820 (1993) számú határozataiban elrendelt intézkedések végrehajtása, valamint az ENSZ Alapokmányából eredő és a Magyar Köztársaság által nemzetközi szerződésekben vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítése érdekében jogalkotási intézkedéseket tett.

Büntető törvénykönyv rendelkezései közé iktatta 261/A. §-ként a nemzetközi jogi kötelezettség megszegése büntetét,⁴⁷

Ennek a cikkelynek az alkalmazására nézve vizsgáljunk meg egy jogesetet:

BH. 1998.409

A tényállás:

Egy Ausztriában élő jugoszláv állampolgár 1995. januárjában átalakította gépkocsiját úgy, hogy számítógép-alkatrészeket tudjon Ausztriából Magyarországon keresztül Jugoszláviába szállítani, holott tisztában volt azzal, hogy Jugoszláviába mindennemű árucikk szállítása az ENSZ BT. határozata értelmében tiltott.

A határon a magyar pénzügyőr kérdésére azt válaszolta, hogy nincs olyan vámárúja, ami embargó alá esne.

Az ügyben az elsőfokú bíróság elmarasztaló ítéletet hozott, az ítélet indoklása szerint a vádlott megsértette az 1993. évi LXXI. tv. 9. §-t.

„9. § (1) A Biztonsági Tanács 820(1993) számú határozata 22. pontjának a)-c) alpontjában meghatározottakon kívül tilos bármely árucikk szállítása Jugoszláviába és Jugoszláviából.

A cselekményt elkövető személy büntettet követ el mivel a törvény 13. §-a így szól:

13. § A Btk. 261/A. §-ában szabályozott nemzetközi jogi kötelezettség megszegése miatt büntetendő, aki az e törvényben előírt gazdasági, kereskedelmi vagy pénzügyi tilalmat megszegi.

A szabályok azt is előírták, hogy ebben az esetben mi a követendő eljárás.

„(2) A rendőrség, a határőrség, illetve a vám- és pénzügyőrség a tulajdonos költségére köteles feltartóztatni minden olyan közúti, vasúti, vízi és légi teher szállító járművet, amely

a) az 1. § a) pontjának 2. alpontja szerinti szervezet tulajdonában áll, vagy

b) – függetlenül tulajdonosának állampolgárságától (székhelyétől) – megsértette e törvény rendelkezéseit.

(3) A járművet és rakományát a rendőrség, a határőrség, illetve a vám- és pénzügyőrség a (2) bekezdés b) pontja szerinti esetben köteles - ideiglenesen - lefoglalni.

A törvény azt is előírja, hogy ilyen esetben a vám- és pénzügyőrség emberei a járművet, vagy a rakományt elkobozhatják.

„10. § (1) A 9. § (3) bekezdése alapján lefoglalt jármű vagy rakomány tekintetében a lefoglalást foganatosító rendőrség vagy vám- és pénzügyőrség a járművet vagy rakományt – a Biztonsági Tanács 820(1993) számú határozatában foglaltak szerint, arra hivatkozással – elkobozhatja. Az elkobzásra és a lefoga-

⁴⁷ (1) Aki a Magyar Köztársaság nemzetközi jogi kötelezettsége alapján kihirdetett gazdasági, kereskedelmi vagy pénzügyi tilalmat megszegi, ha külön törvény a tilalom megszegését büntetni rendeli, büntettet követ el és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

lásra az államigazgatási eljárás általános szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A vádlott azonban fellebbezett az ítélet elkobzást elrendelő része ellen.

A Bács-Kiskun Megyei Bíróság vizsgálta másodfokon az ügyet és eljárásban az elsőfokú bíróság által az ügyben megállapított tényállást megalapozottnak ítélte meg. És bár a vádlott magatartását szintén bűncselekménynek értékelte az elkövetéskor fennálló szabályok szerint, az elsőfokú bíróságnak a vádlott bűnösségét megállapító döntését nem tartotta helytállónak.

Mivel a tilalmat a cselekmény elkövetése óta a BT már hatályon kívül helyezte így a 261/A. § rendelkezései nem alkalmazhatóak a büntetés kiszabásánál. Tehát a megyei bíróság döntése szerint a vádlott bűncselekményt követett el, akkor is, ha a tilalom már nem hatályos mégpedig a kihirdető törvény 16. §-nak (4) bek. szerint.⁴⁸

Az elemzett jogesetből egyértelműen kiderül, hogy a bíróságok az ENSZ Biztonsági Tanácsának hazai alkalmazásáról megfelelőképpen gondoskodnak és érvényre juttatják, mitöbb, ez alapján döntenek el a kérdéses bírósági ügyet. A nemzetközi szervezet határozatának kihirdetését követően, az erről gondoskodó belső jogszabály alapján érvényesítik a kötelezettségeket illetve teszik meg a jogalkotók a szükséges jogszabályi változtatásokat. Ezen tevékenységük során a Magyar Közlöny rendelkezéseit veszik alapul mindaddig, amíg ugyanebben a formában nem tesznek nyilvánossá egy hatályon kívül helyező jogszabályt. Jogszabályt, mivel a kötelezettségeket előíró rendelkezések is jogszabályi formában sőt törvényi formában kerültek publikálásra.

Hiába rendelkezik úgy az 1993. évi LXXI. törvény, hogy „16. § (3) E törvény 1–13. §-aiban foglalt rendelkezések nem alkalmazhatók attól a naptól, amelytől a Biztonsági Tanács a 757(1992), 760(1992) és 820(1993) számú határozataiban foglalt szankciók alkalmazásának kötelezettsége megszűnik.”

Ha a rendelkezések belső jogi érvényességet belső jogszabályban való kihirdetéssel nyertek, akkor a hatályon kívül helyezésnek is a Magyar Közlönyben megjelenő jogszabállyal kell történnie.

A külügyminiszter ennek ellenére akkor, amikor a Biztonsági Tanács 1022(1995). számú határozatában feloldotta a szankciók jelentős részét, a Magyar Közlönyben csak egy tájékoztatóval adta tudomásul, hogy a jogalkalmazó a jövőben eszerint járjon el. Azonban a jugoszláv vezetés nem együttműködő magatartása következtében a BT. újra visszaállította a szankciókat. 1074(1996). számú határozatával, melyet a magyar külügyminiszter a következőképpen juttatott a jogalkalmazók tudomására: „az 1074(1996) számú Biztonsági Tanácsi határozat elfogadásának napjától, azaz 1996. október 1-jétől a Biztonsági Tanácsnak a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságra vonatkozó határozatai végrehaj-

⁴⁸ „(4) A (3) bekezdés nem akadályozza a nemzetközi jogi kötelezettség megszegése (Btk. 261/A. §) bűncselekménye miatti felelősségre vonásnak, ha a bűncselekményt a szankciók alkalmazása kötelezettségének megszűnése előtt követték el.”

tásáról, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény kiegészítéséről szóló 1993. évi LXXI. törvény 1–13. §-aiban foglalt rendelkezések a törvény 16. §-ának (3) bekezdésével összhangban nem alkalmazhatók.⁴⁹

Hihetetlen ami történt, de a külügyminiszter tájékoztatója a büntetőjogi felelősségre vonás alapjául szolgáló Btk. 261/A. §-ának keretét megtöltő rendelkezések alkalmazását függesztette fel akkor, amikor a Biztonsági Tanács éppen hogy visszaállította embargóját Jugoszláviával kapcsolatban. Ez a téves tájékoztatás eredményezte azt, hogy a bíróság az említett ügyben az alábbi indokolással döntött az eljárás megszüntetése mellett: „... a városi bíróság nem vette figyelembe, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1996.okt.1-jén elfogadott 1074/1996. számú határozatával a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben korábbi határozatában elrendelt intézkedéseket azonnali hatállyal megszüntette és így a Btk. 261/A. §-nak (1) bekezdésében meghatározott bűncselekmény kerettényállását kitöltő tilalom az elbíráláskor már nem állt fenn,⁵⁰ ennek folytán az 1993. évi LXXI. tv. 1–13. §-ban foglalt rendelkezések 1996. október 1-jétől nem alkalmazhatók.”

A bírósági jogalkalmazás tehát hiába akart eleget tenni az állam nemzetközi kötelezettségének, az ügy megítélésénél segítségül hívott hiteles forrás ebben az esetben az ENSZ BT határozatával ellentétes utasítást adott.

Más kérdés, hogy lehetősége lett volna-e, megtehetette volna-e a magyar hatóság, vagy a magyar bíróság, hogy ebben az esetben közvetlenül a határozat rendelkezései szerint jár el figyelemmel követve az intézkedések változásait?

Tekintettel a magyar jogrendszer vonatkozó gyakorlatára elmondhatjuk, hogy a magyar jogalkalmazó, a magyar bíróság az alkotmányos hagyományoknak megfelelően kizárólag a magyar jogszabályoknak alávetett és azok szerint jár el illetve a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára vonatkozó említett rendelkezések sem készítetik arra, hogy ebben a kérdésben önállóan dönthesse el az alkalmazandó szabály tartalmát vagy módját. Véleményem szerint se alkalma sem tapasztalatai nem vezették volna arra, hogy közvetlenül tájékozódjon a Biztonsági Tanács határozatairól.

A nemzetközi szerződések, egyezmények alkalmazása ennél jóval összetettebb kérdés.

A magyar bíróságok előtt számos olyan esetszoporttal, ügýtípussal találkozhatunk, ahol nemzetközi egyezmények alapján való döntésre kerülhet sor. A megfelelő esetek kiválasztása segíthet helytálló következtetéseket levonni a bíróságok nemzetközi szerződések kapcsán folytatott eljárásáról.

⁴⁹ KOVÁCS PÉTER: i. m. 150. p.

⁵⁰ Nulla poena sine lege elv érvényre juttatása.

V. fejezet

*A nemzetközi egyezmények alkalmazása**1. Családjogi, gyermekek jogaival foglalkozó nemzetközi szerződések alkalmazása*

Bár nem tekinthető a nemzetközi jog illetve a nemzetközi szerződések tipikus és legfontosabb tárgyának, mégis vizsgálatom tárgya lehet a gyermekek jogainak biztosítását vállaló illetve a családjogi viszonyokat rendező nemzetközi egyezmény is.

Feltűnően sok ügy rendelkezik olyan vonatkozásokkal, melyek a kérdéses nemzetközi családjogi egyezmény alkalmazását veti fel.

A nemzetközi szerződések alkalmazásának ez egy olyan területe, ahol az ügyek jellege is előfeltételezi, hogy a nemzetközi szerződésekből származó kötelezettségek és jogosultságok közvetlenül a családokat illetve egyéneket fognak érinteni.

A nők, a családok, gyermekek jogaival foglalkozó egyezmények illetve ezek keretében biztosított jogok az emberi jogok kategóriájába tartoznak. Azonban indokoltnak tartottam ezeket az ügyeket a „tisztán” emberi jogi kötelezettségek érvényesítésének kérdésétől külön tárgyalni.

Véleményem szerint ugyanis a családjogi ügyek esetében a nemzetközi szerződések alkalmazásának igényét itt az ügyek, a perben érintett személyek nemzetközi jellege eredményezi.

Az emberi jogok alkalmazása tekintetében pedig a magyar jogalkalmazás elért egy olyan szintet, amikor az egyezményben biztosított jogosultság érvényesítési kötelezettsége veti fel az alapul szolgáló emberi jogi egyezmény alkalmazását.

A családi jogot érintő nemzetközi egyezményeink többsége kétoldalú.

Ide sorolhatjuk a jogsegélyegyezményeket, melyek célja a nemzetközi családi kapcsolatok rendezése. Rendelkezik speciális joghatósági szabályokról illetve az alkalmazandó jogot meghatározó szabályokkal. Tehát kollíziós szabályokat tartalmazva a nemzetközi magánjog egyéb szabályait tekintve is csak közvetett szabályozást ad.

Jelentős tendenciaként értékelhetjük a családi viszonyok nemzetközi jellegűvé válását. Ez számos olyan nemzetközi egyezmény megalkotását eredményezte, mely ezekre a jogviszonyokra reagál.

Ebben a témában leggyakrabban használt nemzetközi egyezmények:

- A házasságkötéshez szükséges kölcsönös beleegyezésről, legalsó korhatárról, valamint a házasságkötések anyakönyvezéséről szóló, 1962. évi New York-i Egyezmény;⁵¹

⁵¹ Magyarországon az 1976. évi 7. tvr-tel kihirdetve.

- A tartásdíjak külföldön való behajtásáról, 1956. évi New York-i Egyezmény;⁵²
- A gyermektartási kötelezettség tárgyában hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, 1958. évi hágai Egyezmény;⁵³
- A Magyarországon az 1986. évi 14. tvr.-tel kihirdett Hágai Egyezmény a Gyermek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi vonatkozásairól (1980.okt.) illetve az Egyezmény végrehajtása tárgyában kiadott 7/1988. (VIII. 1) IM rendelet;
- 1991. évi LXIV. tv.-nyel kihirdetett New York-i Egyezmény a Gyermek Jogairól (1989. nov. 20).

A New Yorki Egyezmény általános célkitűzése a gyermekek jogainak előtérbe helyezése akár a bírósági eljárások során is, azzal, hogy minden esetben a gyermek érdekét kell szem előtt tartani.

A bírósági eljárások során már konkrétbb rendelkezéseket fogalmaz meg a Hágai Egyezmény.

Célja az, hogy biztosítsa a bármelyik szerződő államba jogellenesen elvitt vagy ott elrejtett gyermekek azonnali visszajuttatását, valamint azt, hogy a gyermekek feletti felügyelet, illetve a gyermekkel való kapcsolattartás jogát tiszteletben tartsák. A hágai gyermekelviteli egyezményt minden olyan 16. életévét még be nem töltött gyermek vonatkozásában alkalmazni kell, akinek szokásos tartózkodási helye a felügyeleti vagy a kapcsolattartási jog bármiféle megsértését közvetlenül megelőzően az egyik szerződő államban volt.

Milyen esetekben merülhet fel a gyermekek jogait érintő nemzetközi egyezmények alkalmazása?

Ha a perben érintett gyermekek szülei különböző államokban bírnak lakóhellyel illetve ha a perbeli gyerekek kettős állampolgárságúak.

Ha az elbírálandó jogvita nemzetközi vonatkozású ügy, akkor az alkalmazandó jog kiválasztásánál a nemzetközi vonatkozású ügyek jogforrási hierarchiája irányadó.

A nemzetközi jog ekkor elsőbbséget élvez. De ha mondjuk az ügy a gyermek és a különélő szülő közti kapcsolattartás szabályainak megállapítására vonatkozik, erre vonatkozóan nemzetközi szerződés pontos szabályokat nem tartalmaz, bár alapvető szabályait és elveit a Gyermek Jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt és az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Egyezmény szabályozza, a kapcsolattartás tárgyában hozott határozat külföldön történő végrehajtására vonatkozó alapvető szabályokat pedig a Gyermek Jogellenes Külföldre Vitelének Polgári Jogi vonatkozásairól szóló, Hágában, 1980. október 25-én kelt és az 1986. évi 14. tvr.-tel kihirdetett Szerződés rögzíti. Ebben az esetben a kapcsolattartás szabályait a nemzetközi magánjog szabályai alapján alkalmazandó jog rendelkezései szerint állapítják meg.

⁵² Magyarországon az 1957. évi 53.tvr.-tel kihirdetve.

⁵³ Magyarországon az 1965. évi 7. tvr.-tel kihirdetve.

Tehát annak az államnak a joga az irányadó, amelynek a gyermek állampolgára, ha pedig valakinek több állampolgársága van, és az egyik állampolgársága magyar, a személyes joga a magyar jog.

A hazai bíróságok előtti ügyeket tekintve a következő megállapításokat tehetjük:

A bíróságok egyértelmű iránymutatásként értékelik a családjogi ügy nemzetközi jellegét. Ha a perben érintett felek illetve a gyermekek különböző államok polgárai, ha több állam joga is alkalmazásba hozható az ügyben, a bírák a vonatkozó nemzetközi egyezmény rendelkezéseit keresik (BH1995.283.).

Az egyezmények alkalmazása során kisebb problémaként jelentkezik a nemzetközi szerződés rendelkezéseinek megfelelő értelmezése. Előfordul, hogy a felek és a bíróság is tisztában van azzal, hogy a hivatkozott nemzetközi egyezményt kell alkalmazni, mégis a magyar családjogi gyakorlat által kimunkált bizonyítási eszközöket használják az Egyezmény jogkövetkezményeinek megállapításához (BH2002.401.).

Az elvitel jogellenességének megítélésénél például nem a Csjt. szabályaiból kell kiindulni.

Egyes esetekben eljárási hibákat vétett a magyar bíróság a nemzetközi egyezménnyel érintett ügyekben:

Azzal, hogy a gyermek ideiglenes elhelyezéséről döntött megghiúsította a Hágai Egyezmény alapvető célkitűzésének végrehajtását. Tehát a magyar bíróság a nemzetközi egyezmény figyelembe vétele nélkül döntött (BH1991.273).

Sikeresen alkalmazza a nemzeti bíróság a vonatkozó nemzetközi jog általános elveit is. Abban az esetben is ragaszkodik a nemzetközi egyezmény által kidolgozott szabályozási módhoz, ha adott esetben a kérdéses egyezmény nem tartalmaz pontos rendelkezést.⁵⁴ A magyar jogszabályi rendelkezések közül csak azokat tartja ilyen esetben alkalmazhatónak, melyek összhangban állnak ezekkel az elvekkel (BH2001.230).

A magyar bíróságok jogérvényesítő eljárását illetve ezáltal az állam nemzetközi kötelezettségeinek teljesítését segítik a Központi Hatóságok is.

Nemzetközi családjogi ügyekben a kijelölt Központi Hatóságok feladata az egyezmény⁵⁵ végrehajtásának elősegítése, illetve a jogok biztosításával kapcsolatos eljárások kezdeményezése. Magyarországon ezekkel a feladatokkal az Igazságügyi Minisztérium van felruházva.

Néhány esetben a magyar bíróságok túlbuzgónak mutatkoznak a nemzetközi egyezmény alkalmazását tekintve.

A Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény lehetővé teszi ugyanis, hogy a 14.évet betöltött gyermeket meghallgassák az őt érintő kérdésekben.⁵⁶

⁵⁴ A kapcsolattartás szabályait nem tartalmazza részletesen az 1989. évi New York-i Egyezmény, de a kapcsolattartás általános elveit igen.

⁵⁵ Gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezmény.

⁵⁶ New York-i Egyezmény 12. cikke.

A magyar bírák ezt esetenként kötelező előírásként értelmezték a vita eldöntése során (BH1996.428).

Általánosságban kijelenthetjük, hogy a felek, ismerve a családjogi viszonyokban alkalmazandó nemzetközi egyezményeket, hivatkoznak ezekre a rendelkezésekre a bíróság előtt. Kérdés, hogy hogyan cselekszik a bíróság, ha a fél nem él a nemzetközi egyezménnyel biztosított jogosultsággal. Van – e a nemzetközi jog tekintetében kitanítási kötelezettsége?

A vonatkozó ügyben a felperes apa azt nehezményezte, hogy az anya gyermekükkel más országba távozott hozzájárulása nélkül.

A bíróság vizsgálta az elvitel körülményeit és indokait végül megállapította, hogy az anyát nem a gyermek felperes apától való elszakítása, hanem anyagi megfontolások vezették akkor amikor elköltözött. A gyermeket így döntésével alperes anyánál helyezte el a Csjt. szabályaira hivatkozva. Felperes felülvizsgálati kérelmében előadta, hogy ez a döntés jogsértő és a tényállás sem lett megfelelően felderítve. A felperes apa mindvégig a magyar Csjt. szabályozására hivatkozott akkor, amikor a különélő szülő kapcsolattartási jogának megghiúsítását kívánta bebizonyítani. Ennek jogellenességét okként határozta meg az elhelyezés megváltoztatásánál.

A Legfelsőbb Bíróság azonban aaptalannak tekintette a kérelmet és újfent megállapította, hogy az anyát nem az elszakítás motiválta. Bár az anya egyoldalú cselekménye jogszabályt sért, ez a magyar jogszabályok alapján csak az elhelyezés egyik szempontjaként értékelhető. Külön kiemeli, hogy a felperes apa nem élt jogérvényesítési lehetőségével és nem hivatkozott az 1986. évi 14. tvr.-tel kihirdetett nemzetközi egyezményre, mely a jogellenes elvitel kérdéseit szabályozza. A Legfelsőbb Bíróság indoklása szerint ezt a problémát orvoslandó azért nem tehetett semmit mert már csak az alapeljárásban megemlített rendelkezések és az azokból levont következtetések okszerűségéről dönthet.

A kérdés csak az, hogy ebben az esetben nem lett volna-e kötelezettsége az államot terhelő nemzetközi szerződés érvényesítése akár hivatalból is. Hiszen így az állam valójában nemzetközi jogsértést követ el, mert nem tudták szervei megfelelően teljesíteni, érvényesíteni a nemzetközi jogosultságokat, kötelezettségeket. Ebben az ügyben mindenképp indokolt lett volna a Gyermek Jogellenes Elvitelének Polgári Jogi Vonatkozásairól szóló egyezmény alkalmazása, hiszen a szerződés legfontosabb célkitűzését sértette az anya magatartása, mivel a másik szülő szülői felügyeleti jogát korlátozta illetve egyoldalú döntést hozott a gyermek tartózkodási helyéről. Más ilyen tényállású esetben az eddigi gyakorlat megállapításait figyelembe véve, ha a fél hivatkozott erre az egyezményre akkor legnagyobb valószínűséggel megállapították az egyezmény szerinti jogsértést és a gyermek visszaviteléről rendelkeztek (BH2003.324).

A bíróságok gyermekek jogaival kapcsolatos ügyekben példát találunk arra is, mikor az eset nem nemzetközi jellegű az érintett személyek különböző állampolgársága folytán, mégis nemzetközi egyezményre való hivatkozás történik.

A gyermekek jogairól szóló és az 1991. évi LXIV. törvénnyel a magyar jogrendbe illesztett New York-i Egyezmény szabályozási szelleme ugyanis alapvető befolyással rendelkezik a szülő–gyermek kapcsolatot illetően. A kérdéses ügyben tehát a teljesen magyar vonatkozású ügy gyermek elhelyezési, gyermek kiadatási részének megítélésénél is hivatkoztak a vonatkozó nemzetközi gyakorlatra. Annak ellenére, hogy az alperesek kifejezetten tiltakoztak a nemzetközi gyakorlat alkalmazása ellen, mert véleményük szerint ez is közrehatott a magyar hatályos joggal ellentétes döntés meghozatalában. A Legfelsőbb Bíróság döntésében végül határozottan kifejtette, hogy a New York-i Egyezményt a belső jog részének tekinti és ezáltal a bíróságoknak a jogviták eldöntésénél alkalmazniuk kell azt (BH1995.98).

Összességében komolyabb probléma nélküli a családjogi egyezmények alkalmazása a magyar bíróságok előtt. Pozitívként emelném ki az egyezmények szellemiségének beépítését a bírósági gyakorlatba, negatívként pedig a kisebb eljárási kérdések tisztázatlanságát.

2. Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga

A nemzetközi jog részeként az egyik olyan jogterületnek tekinthetjük, mely nagyrészt nemzetközi szerződések által szabályozott terület.

A nemzetközi szerződések megkötése illetve a kérdéseivel foglalkozó nemzetközi szervezetek megalkotása mind azt a célt szolgálja, hogy a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok joga egységesen fejlődjön illetve nyerjen alkalmazást az államok jogában is, azzal együtt, hogy a jogterület specialitásából kifolyóan általában egyének esetleg jogi személyek kerülnek egymással szerződéses kapcsolatba.

Az egyezményeket ratifikáló országok kötelesek jogrendszerüket az elfogadott nemzetközi szerződéses rendelkezések szerint átalakítani, a nemzeti jogalkalmazó szervek pedig a kihirdetett nemzetközi szerződést alkalmazzák.

Magyarország csatlakozott minden lényeges nemzetközi gazdasági szervezethez. Ezen nemzetközi szervezetek által végzett jogegységesítő munkának köszönhetően számos gazdasági témájú nemzetközi szerződés született, melyeknek Magyarország is részese.

Tehát ez a terület annyiban is speciális, hogy bár itt is az állam ratifikálja a nemzetközi szerződést, azonban az ebből származó kötelezettségek teljesítése, az ennek megfelelő magatartás tanúsítása a gazdasági élet speciális szereplőinek feladata, kötelezettsége.

Ha a felek által létrehozott kereskedelmi kapcsolat „nemzetközi” jellegű, mivel a felek eltérő állampolgárságúak vagy a kereskedelmi szerződés teljesítése több államhoz kötődik, akkor nemzetközi jellegű jogviszonyként kezeli a jogalkalmazás. Bár a nemzetközi gazdasági jogviszonyok szabályozása hivatalosan a nemzetközi magánjog területébe tartozik, ha ez a szabályozás nemzet-

közi szerződések formáját ölti, akkor formailag a nemzetközi közjog szabályozási tárgyakként értékelhetjük.

Ebben az esetben hiába határozza meg a kollíziós szabály, hogy mely állam jogát kell alkalmazni az adott nemzetközi gazdasági kapcsolatra, a jogviszonyból származó kérdések, esetleges jogviták kezelésére, megoldására az ebben a tárgyban megkötött, illetve ratifikált a jogegységesítés funkcióját betöltő nemzetközi szerződéseket kell alkalmazni.

Az adásvételi szerződések⁵⁷ mellett a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat szabályozó szerződések keretében kell megemlítenünk az áru fuvarozási szerződéseket.

A fuvarozást végző eszköz szerint létezik közúti, légi, vízi és vasúti fuvarozás. Ezek a szerződéstípusok jellemzően nemzetközi jellegűek.

A fuvarozás kérdéseit szabályozó hatályos nemzetközi egyezményeket tekintve meg kell említenünk:

- Nemzetközi Vasúti Fuvarozási Egyezményt⁵⁸ (COTIF), 1980. Bern;
- függelékét képezi a személy- és poggyászfúvarozás nemzetközi szabályait tartalmazó egyezmény (CIV), az áru fuvarozás nemzetközi előírásait tartalmazó egyezmény (CIM);
- Nemzetközi Közúti Áru fuvarozási Szerződések szabályairól szóló 1956. évi Genfi Egyezmény (CMR);⁵⁹
- 1929. évi Varsói Egyezmény a légi fuvarozás nemzetközi szabályairól.

Ha a nemzetközi szerződés a konkrét nemzetközi kereskedelmi jogviszony valamely kérdésére nem tartalmaz rendelkezést, abban az esetben a nemzetközi magánjog szabályai szerint alkalmazandó jog vonatkozó jogszabályai alapján kell a konkrét problémára megoldást keresni.

Tehát főszabály szerint a nemzeti jogalkalmazó szervek kötelezettsége a tárgyban irányadó nemzetközi szabályok alapján megítélni az ügyet illetve a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatban részes felek is ezen nemzetközi szerződés rendelkezései szerint célszerű, hogy alakítsák szerződéses viszonyaikat, ha másért nem azért, mert a későbbiekben, ezen szabályokat alkalmazzák majd jogviszonyaikra.

Ezek a nemzetközi szerződések a felek számára is előírásokat tartalmaznak egymás közti szerződéseik megalkotására, tartalmára nézve.

Az állam nemzetközi szerződéses kötelezettséget vállalhat saját nemzetközi gazdaságpolitikai magatartását illetően. Ilyen szerződésnek tekinthetők:

- a GATT gazdasági egyezményei;
- a WTO gazdasági egyezményei;

⁵⁷ Az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, 1980. évi Bécsi Egyezmény (1987. évi 20. tvr.-tel kihirdetve).

⁵⁸ Magyarországon az 1986. évi 2. számú tvr. hirdette ki.

⁵⁹ Magyarország az 1971. évi 3 tvr.-tel hirdette ki.

- a Valutaalap, Világbank vonatkozó egyezményei;
- az ENSZ Chartája az államok gazdasági jogairól és kötelezettségeiről.
- az UNIDROIT Egyezmény a nemzetközi pénzügyi lízingről – kihirdetve az 1997. évi LXXXVI. törvénnyel;
- Genfi Váltójogi Egyezmény – kihirdetve az 1965. évi 1 tvr.-tel.

A magyar jogalkalmazásban, a bíróságok előtt ezeknek az egyezményeknek az alkalmazása a különböző jogeseteket tekintve a következőképpen alakult:

A bíróságok számos esetben találkoznak olyan vitás ügyel, ahol a felek a köztük levő gazdasági szerződés egyes rendelkezéseit vagy a szerződésből folyó jogokat és kötelezettségeket vitatják.

Abban az esetben ha a tényállásból megállapítható illetve a felek konkrétan hivatkoznak rá sor kerül a vonatkozó nemzetközi gazdasági jogi egyezmények alkalmazására. Abban az esetben különösen kritikus ez az alkalmazás, ha a magyar jog (Ptk.) nem vagy a nemzetközi szerződésnek ellentmondó szabályozást tartalmaz.

A megvizsgált esetek nagy többségben azt mutatják, hogy a bíróságok a vonatkozó nemzetközi egyezményt alkalmazzák, annak rendelkezései alapján eldöntve az ügyet. Pontos nemzetközi rendelkezés hiányában veszik csak alapul a magyar jogot illetve a nemzetközi magánjog alapján alkalmazandó jogot. Az alkalmazandó jog részének tekintik⁶⁰ egyébként az állam által ratifikált nemzetközi egyezményt (BH1993.515., BH2002.195, BH1998.538.).

Hadd említsek azonban két kirívó esetet.

BH.1999.21

Az ügy tényállását illetően a bíróság rendelkezésére állt egy ratifikált nemzetközi egyezmény.⁶¹

Az elsőfokú és a másodfokú bíróság is megállapította ennek az Egyezménynek az esetre való alkalmazhatóságát. Azonban a másodfokú bíróság figyelmen kívül hagyta, hogy a nemzetközi egyezmény eltér szabályozási módjában az ügy idején hatályos belföldi szabályoktól. Továbbra is a belső szabályozás szelleme szerint folytatta a vizsgálódást.

Azonban a felülvizsgálati kérelem ügyében eljáró Legfelsőbb Bíróság már példaértékűen határozta meg a bíróságok megfelelő hozzáállását ilyen ügyben.

Rögzítette, hogy olyan esetben amikor a nemzetközi egyezmény rendelkezései pontosan szabályozzák a vitás kérdést, a belföldi jog nem alkalmazható.

A nemzetközi egyezmények azonban esetenként nem megfelelően alkalmazottak ezen a területen.

⁶⁰ 1997/10. Választottbírósági határozat.

⁶¹ Nemzetközi Vasúti Árufuvarozási Egyezmény az 1986. évi 2. tvr.-tel kihirdetve.

BH1999.468.

Az ügy tényállásából egyértelműen kiderül, hogy a peres felek között kötött szerződés lízingszerződésnek minősül, azonban a bíróság az érvénytelenség kérdésének vizsgálatakor a magyar Ptk. szabályait használja.

Az alperes fellebbezése folytán a Legfelsőbb Bíróság elé kerülő ügyben a Legfelsőbb Bíróság is hiába konstatálja, hogy a vonatkozó szerződés lízingszerződés, mely atipikus jellegének köszönhetően nem szabályozott pontosan a Ptk-ban.

Helyesen rögzíti bár, hogy a lízingszerződések legalapvetőbb kérdéseinek rendezésére létezik egy Magyarország által is ratifikált nemzetközi egyezmény,⁶² továbbra is a Ptk. szabályait használja.

Indoklásként azt emeli ki, hogy az Egyezmény olyan alapelveket tartalmaz, melyeket a magyar bírói gyakorlat már korábban kimunkált és alkalmazott. Az Egyezmény vonatkozó iránymutatása teljes egészben összhangban van a Ptk. kapcsolódó paragrafusával. A döntés meghozatalakor végül teljes egészében a magyar jogi szabályozást vette alapul, ami elvileg összhangban van a nemzetközi egyezménnyel.

Gyakorlati értelemben valószínűsíthető, hogy a nemzetközi elvárásoknak megfelelő ítélet születik, azonban formailag nem beszélhetünk a nemzetközi jog alkalmazásáról.

Láthattuk azt az esetet, mikor a bíró függetlenül attól, hogy volt megfelelő magyar jogi szabályozás, mégis a nemzetközi egyezmény alapján illetve rendelkezéseinek alkalmazásával döntött. Ebben az esetben a bíró ragaszkodott a belső jogi szabályok alapján való ítélkezéshez és csak említés szintjén érvényesített nemzetközi jogot. Azzal, hogy megállapítja a belső jog összhangját a nemzetközi egyezménnyel, még nem teljesítette nemzetközi kötelezettségét.

3. Emberi jogi tartalmú egyezmények alkalmazása

Az emberi jogok védelmére, garantálására szolgáló nemzetközi jogi normák eltérnek a hagyományos nemzetközi jogi kötelezettségektől. A hagyományos nemzetközi jogi kötelezettségek alapvetően az államok számára írnak elő jogokat és kötelezettségeket és főszabály szerint nemzetközi viszonylatban rendezik az államok kapcsolatait.

Az emberi jogi szabályokat illetően is születtek korábban olyan egyezmények, melyek az államot jogosítva és kötelezve az államot alkotó egyének helyzetét kívánták rendezni, azonban ebben az esetben csak egy nemzetközi jogi viszonyról és nem egy egyéneket jogosító, kötelező közvetlen jogviszonyról beszélhettünk.

⁶² UNIDROIT Egyezmény a nemzetközi pénzügyi lízingről az 1997.évi LXXXVI. tv.-nyel kihirdetve.

Ha megvizsgáljuk az emberi jogi tartalmú szerződések folytán keletkező jogviszonyok felépítését, alanyait és jellegét érdekes különbségekre bukkanhatunk a hagyományos nemzetközi jogi viszonylathoz képest.

Az állam által vállalt emberi jogi kötelezettség akkor válik teljesítetté, ha állampolgárai számára biztosítja ezeknek a jogoknak és kötelezettségeknek az érvényesítését. Jóllehet a másik szerződő állam is hasonló kötelezettségeknek kell, hogy eleget tegyen, mégse jogosult a másik állammal szemben ennek a kötelezettségnek a számonkérésére. Annak okán, hogy az állam nem a másik állam viszonylatában köteles az Egyezmény kötelezettségeinek eleget tenni, hanem saját állampolgárával szemben.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának állásfoglalása szerint ezt a fajta nemzetközi jogi kötelezettséget nevezzük objektív szerződési kötelezettségnek.⁶³

A hágai Nemzetközi Bíróság is hasonlóképpen nyilatkozik a Barcelona Traction ügyben:⁶⁴ „azok a nemzetközi okmányok, melyek az emberi jogokat tartalmazzák egyetemes szinten, nem adnak jogot az egyes államoknak arra, hogy e jogok megsértésének áldozatait, annak állampolgárságára való tekintet nélkül védelmezzék.”

Tehát ha az egyik szerződő állam megsérti a saját állampolgáraival szemben a kötelezettséget, ez nem jogosítja fel anyagi jogi értelemben a többi államot a jogsértő állammal szembeni fellépésre.

Azonban, ahogyan az Emberi Jogok Európai Egyezményének tiszteletben tartása kapcsán működő panasz eljárás is mutatja, annak a megítélését, hogy az állam megfelelően tett-e eleget emberi jogi kötelezettségeinek egy nemzetközi bírói fórum elé utalja. Azonban ez a panasz eljárás nem az államok által indítható egy másik állammal szemben, hanem azok az egyének élhetnek ezzel a jogsultsággal elsősorban, akikkel szemben az állam kötelezett volt az egyezmények által közvetített emberi jogok megfelelő belső jogi érvényesítésére. Összehasonlítva ezt az eljárást a nemzetközi jogi kötelezettségek megsértése kapcsán az államok rendelkezésére álló bírói fórum, a Nemzetközi Bíróság eljárásával ez újabb különbséget jelent.

A hosszas bevezetés után feltehetjük a kérdést, hogy a vállalt kötelezettség eltérő jellege folytán beszélhetünk-e az államon belüli érvényesítés terén is a nemzetközi jogi kötelezettségekhez képest eltérő szabályokról illetve gyakorlatról az emberi jogi egyezmények kapcsán? Az egyén származtathat-e közvetlenül anyagi jogot nemzetközi szerződésekből?

Véleményem szerint attól függetlenül, hogy az állam monista vagy dualista berendezkedésű a nemzetközi jogi norma érvényesítéséhez minden esetben

⁶³ „...mivel az emberi jogok védelmére szolgáló nemzetközi jogi kötelezettségek, illetve szerződés nem az államok számára hozott létre kölcsönös anyagi jogokat és ennek megfelelően anyagi kötelezettségeket” (Annuaire, 1961. 116. skk., 134. pp.)

⁶⁴ ICJ, Reports, 1970. p. 48., illetve 32.

szükséges valamilyen belső jogi közreműködés. És ezen az sem változtat, hogy az állam közvetlenül a nemzetközi szerződést teszi az állam belső jogának részévé, mert annak alkalmazásához is további belső jogszabályra lesz szükség a korábbi fejezetekben említettek szerint, hogy az egyének emberi jogokból származó igényeiket érvényesíthessék a belső bíróságok és nemzetközi fórumok előtt.

Csak éppen az állam emberi jogokkal kapcsolatos kötelezettsége érdekeltté illetve jogosítottá teszi az államok polgárait, hogy saját államának kötelezettségteljesítését nemzetközi fórumok segítségével ellenőrzés alatt tartsa illetve számon kérje a jóhiszemű teljesítést.

Mindezek ismeretében érdemes megvizsgálnunk az emberi jogok helyzetét Magyarországon.

Az 1989–90-es rendszerváltást követően az Alkotmány a korábbiakhoz képest az emberi jogok szélesebb körét és a nemzetközi jogi dokumentumoknak megfelelő katalógusát tartalmazza.

Ehhez a jogszabályi változáshoz kapcsolódik az Alkotmányban biztosított emberi jogok érvényesítésének garanciális rendszere azáltal, hogy az Alkotmánybíróság feladatai közé tartozik a jogszabályok emberi jogoknak való megfelelésének vizsgálata.

Az emberi jogok bár alapvetően védhetők illetve garantálhatók kizárólag hazai alapidokumentumok és alkotmánybíróságok eljárása útján is, a legteljesebb és legelfogadottabb módon a különböző nemzetközi jogi egyezményekhez illetve az általuk biztosított védelmi rendszerhez való csatlakozással biztosíthatók a nemzetközi tendenciáknak megfelelően. Magyarország csatlakozott az Európa Tanácshoz, elfogadva az Emberi Jogok Európai Egyezményét⁶⁵ és a strasbourgi bíróság joggyakorlatát.

Az emberi jogok európai rendszeréhez kapcsolódva a magyar jogrendszer számára is kötelezettséggé vált az egyezménnyel vállalt kötelezettségek és jogok belső jogi érvényesítése, beleértve a jogosultságok címzettjei igényérvényesítési lehetőségeinek biztosítása is.

A magyar bíróságok szintén csak azok a jogszabályi rendelkezések használhatják mint a nemzetközi jog egyéb normáinak alkalmazásánál, azzal, hogy a jogalkotás hiányosságaiból származó problémákat részben a bíróságok számára kötelező illetve precedens jellegű strasbourgi bírósági gyakorlat orvosolhatja, mely segíthet az Egyezmény rendelkezéseinek értelmezésében.

Az Egyezmény érvényesítésével kapcsolatban számos belső jogi törvényt fogadtak el⁶⁶ és a meglévő jogszabályi rendelkezések összhangjára törekedtek.

A jelenlegi helyzetet tekintve elmondhatjuk, hogy Magyarország nemzetközi egyezményekben vállalt emberi jogi kötelezettségeit megfelelően érvényre juttatja. A magyar bíróságok eljárása az egyének emberi jogait érintő ügyek tekin-

⁶⁵ 1992-ben helyezte letétbe a Főtitkárnál Magyarország a megerősítésről szóló okiratot.

⁶⁶ 1989. évi II. tv. az egyesülési jogról, 1990. évi IV. törvény a vallásszabadságról.

tetében mindaddig probléma nélküli, amíg azokat a belső jogszabályokat kell alkalmazni, melyek az emberi jogi kötelezettségeknek megfelelően lettek alakítva és rendelkezései az Egyezmények szabályozásának megfelelően biztosítják az egyének számára emberi jogaik érvényesülését. Többnyire az emberi jogi ügyeket tekintve a vonatkozó belső jogszabályok alapján döntenek a bíróságok, ami a vállalt emberi jogi kötelezettségnek eleget tesz, hiszen a csatlakozó államok vállalása elsősorban az Egyezmény szövegének megfelelő tételes jogi rendelkezések megalkotására irányult. Azonban ha az Alkotmány vagy más belső jogi szabály sem tartalmazza az adott emberi jogot, a bíróságok előtti alkalmazás már problémákba ütközik.

Ebben az esetben az emberi jogi kötelezettség jóhiszemű teljesítése érdekében hivatkozhat a hazai bíró közvetlenül a nemzetközi egyezmény rendelkezéseire? – tehetjük fel a kérdést.

Ide kívánczik annak rögzítése, hogy az európai emberi jogi szabályozás annyiban is több mint a nemzetközi jog eddigi rendszerei, hogy nemcsak a kérdéses egyezmény alkalmazását várja el, hanem a hozzá kapcsolódó jogalkalmazás, bírói gyakorlat során megfogalmazott általános elvek figyelembe vételét is.

A magyar jogalkotó hiába van tisztában a kérdéses emberi jog tartalmával illetve a joggyakorlat vonatkozó elveivel. A jogrendszer alapvető jellegzetességeit és az alkalmazott jogtechnikát tekintve nem hagyhatja figyelmen kívül azt, hogy közvetlenül nemzetközi szerződést nem alkalmazhat és a végrehajtáshoz szükséges állami jogalkotó aktus pedig ebben az esetben hiányzik. Lehet, hogy az állam a szükséges belső jogszabályok megalkotásának elmulasztásával megsértette vállalt kötelezettségét, mégsem áll a bíró jogában ezt a jogalkotói lépést az Alkotmány vonatkozó rendelkezésére hivatkozva a nemzetközi szerződés konkrét rendelkezésével pótolni.

Ennek ellenére néhány bírói döntésben közvetlenül hivatkoznak emberi jogi tartalmú egyezményre. Általában akkor, ha az adott emberi jog nem rendezett a belső joggyakorlatban. Egyik példaként Frech Ágnes bírónő értekezésében a tisztességes eljárás egyik részjogosítványaként elismert jogot említi, miszerint a gyanúsítottnak joga van kérdéseket intézni a vád tanúihoz illetve indítványozhatja a mentő tanúk megidézését. A magyar Büntetőeljárás Törvény (1998. évi XIX. tv.) 295. § (1) bek. a) pontja biztosítja a vádlott ezen jogát, azonban a különös tanú a szabályozás szerint nem hallgatható ki a tárgyaláson (294. §), és a magyar szabályozásban a nemzetközi gyakorlattól eltérően nem szerepel az a tilalom, hogy a kizárólag e tanútól származó bizonyítékra nem lehet alapozni a vádat.

Az esetjog ismeretében a bíró döntésekor figyelembe veheti az Emberi Jogi Bíróság vonatkozó gyakorlatát, tehát az állam emberi jogi kötelezettségének a kapcsolódó joggyakorlat alkalmazásával is eleget tehet, akkor, ha nem áll rendelkezésére az emberi jog megfelelő érvényesüléséhez szükséges belső jogi szabályozás.

A személyi szabadság korlátozása az a másik jogterület, ahol az emberi jogi egyezmény nemcsak a jogalkotásra, hanem közvetlenül a jogalkalmazásra is hatott. A bíróság indoklásában kifejezetten megjelenik az emberi jogokra való hivatkozás akkor, mikor a kényszerintézkedések felől dönt. A magyar bíróságok által is követett gyakorlat, hogy azok az adatok, melyek az eljárás elején elégségesek voltak a letartóztatás elrendeléséhez már nem feltétlen elégségesek annak további fenntartásához.⁶⁷

Az emberi jogi gyakorlatot követő magyar bírósági eljárás hatására a későbbiekben a Büntetőeljárás Törvény rendelkezéseit is eszerint alakították át (1998. évi XIX. tv. 132. §).

Az emberi jogi egyezmények kapcsán azonban igyekszem megjegyezni, hogy azok rendelkezéseinek alkalmazása korántsem közvetlen. A Európai Emberi Jogi Egyezmény *non self-executing* jellegére talán a legjobb példa, ha az Egyezmény 2. cikkének élethez való jogának érvényesülését tekintem. Ha a tételes jog nem tiltaná és szankcionálná az emberölést, akkor nehezen lehetne Magyarországon ennek az emberi jognak érvényt szerezni. Tehát az emberi jogi rendelkezés belső jogi érvényesüléséhez szükség van egy összhangban álló belső jogi szabályra.

A jelenlegi bírói gyakorlat még további kihívások előtt áll. A nemzetközi jogi normák alkalmazása még nem tekint vissza hosszú időre és ez megmutatkozik az eseti bizonytalanságokban is. Nehéz a több évtizedes berögződések átalakítása de a z emberi jogok kérdése a nemzetközi jognak olyan területe, ahol az állam egyértelmű kötelezettsége az egyének számára biztosítani a vonatkozó egyezményekből származó jogokat és kötelezettségeket.

Befejezés

A jelenlegi bírói gyakorlat a nemzetközi jog egyre intenzívebb megjelenésétől függetlenül nem vagy nem megfelelően alkalmazza a nemzetközi jellegű normákat.

A bírósági gyakorlat ezen idegenkedése még mára sem múlt el nyomtalanul és annak ellenére, hogy úgy ahogy megteremtődtek a nemzetközi jog alkalmazásának jogesetekre lefordítható lehetőségei, a bírók egyes esetekben ragaszkodnak a jól megszokott, belső jogi tételes szabályokhoz. A közjogi szabályozás hiányosságai a bíróságok eljárásában is kisebb következetlenségeket illetve bizonytalanságokat eredményeznek.

Az okokat keresendő mindenképpen meg kell említeni, hogy az elmúlt évtizedek során nemcsak az Alkotmány nem tett említést az állam nemzetközi köte-

⁶⁷ FRECH ÁGNES: A nemzetközi szerződések közvetlen alkalmazhatósága. www.fovarosi.birosag.hu

lezettségeiről, hanem a magyar bíróságok sem igazán lettek ösztönözve az „idegen”, „kapitalista” jogi normák alkalmazására.

Ebből kifolyólag a bírói kar tapasztalatai is hiányosak a nemzetközi szerződések alkalmazása, de leginkább értelmezését illetően. Ebben a tekintetben hangsúlyozottan az állam végrehajtó hatalmi szerveire, pontosabban az Igazságügy Minisztérium nemzetközi jogértelmező tevékenységére szorulnak.

A peres felek szempontjából nézve a nemzetközi jog alkalmazása még kérdésesebb, hiszen az egyének sok esetben nem is ismerik azokat a jogait, melyek egyes nemzetközi szerződésekből közvetlenül megilletik és az eljárásjogi törvény (1952. évi III. tv.) módosítása óta a bíró kitanítási kötelezettsége megszűnt. Így a bíróság csak a peres felek által előadott tényekre és jogszabályi hivatkozásokra alapozhat döntése során.

A közjogi törvények megreformálását célul tűző törvényjavaslatok ezekre a jogalkotási kihívásokra illetve szabályozási ellentmondásokra keresik a megoldást.

Többek között az Alkotmány 7. §-át is megváltoztató javaslat (T/4486 a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. tv. módosításáról) igyekszik a nemzetközi szerződések helyzetét tisztázni a belső jogban. Azonban a vonatkozó rendelkezések csak a nemzetközi szerződések belső jogi érvényességének kérdéseit járják körbe, a nemzetközi szerződések jogforrási rangját és így az alkalmazását nem pontosítják. Tehát a bíróságok a továbbiakban is csak az Alkotmánybíróságtól várhatják az adódó jogszabály-összeütközés feloldását.

Az Alkotmánybírósági törvény nagyon fontos újítása lehet azonban, hogy a nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának kezdeményezésére az új szabályok szerint már a bíróság is jogosult. Tehát a bírák is tehetnek a *kollízió* feloldása érdekében. Az ellentmondás feloldására szánt idő pontos meghatározása pedig a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos jogalkotói mulasztásokat kívánja orvosolni.

Az utólagos normakontrollra vonatkozó szabályozás a nemzetközi szerződést, tekintettel annak speciális jogszabályi jellegére, külön felsorolja, mint kontroll tárgyául szolgáló jogforrást.

A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárás szabályai is változáson, aktualizáláson esnek át a vonatkozó törvényjavaslat szerint (T/4489 A nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról). Azonban a változtatások is leginkább a szerződés megkötésének eljárását érintik és nem tartalmaznak rendelkezéseket a szerződések alkalmazásának belső jogi vonatkozásait illetően.⁶⁸

Nem véletlen, hogy a közjogi törvénycsomag benyújtása az uniós csatlakozás időpontjához lett igazítva. Hiszen a magyar jogrendszert ért külső kihíváso-

⁶⁸ Ez alól bizonyos fajta kivételt jelent a törvényjavaslat ideiglenes alkalmazásra vonatkozó szabályozása 11. §-a.

kat illetően a nemzetközi jog intenzív megjelenése után a közösségi jog alkalmazása már komolyabb felkészülést igényel.

A közösségi jog nem bízta a tagállamokra, hogy milyen módon érvényesítik rendelkezéseit.

A közösségi jog alkalmazása ugyanis a tagállamok, ezáltal a Közösség jogának egységes érvényesülését hivatott biztosítani. A Közösség megfelelő működéséhez pedig az egységes jog adja az alapot.

A közösségi jog normái így közvetlenül alkalmazhatóak a bíróságok előtt, közvetlenül hatályosak a természetes és jogi személyeket is illetően és elsőbbséget élveznek az állam belső jogával szemben.

Ezek mind olyan sajátosságok, melyek még egyenként is problémák elé állíthatják az állam bíróságait.

Nem kérdés már, hogy érvényességüktől kezdve azonnal, a jogalkotó minden további intézkedése nélkül alkalmazni kell, nem kérdés, hogy az egyének a bíróság előtt kereseti kérelmüket a legteljesebb értelemben alapozhatják a közösségi jogra és a bíróságok számára nem lehet kérdés, hogy az ügy eldöntésekor a közösségi jog normáit kell alkalmazniuk az ellentétes nemzeti jog figyelmen kívül hagyásával.

A nemzetközi jog kapcsán kialakult gyakorlat a bíróságok alkalmazási nehézségeit mutatja. Vajon mennyire lehet probléma nélküli a nemzetközi jog kapcsán kialakult gyakorlat ismeretében Magyarországon közösségi jog alkalmazása a bíróságok részéről?

A közösségi jogot alkalmazni kell, méghozzá megfelelően. Az Európai Bíróság eljárásával bármikor szankcionálhatja a közösségi jognak nem megfelelő joggyakorlatot. A hazai jogrendszer működésének elégtelenségei pedig még súlyosabb problémákat hozhatnak.

Az eljárási jogszabályok harmonizálása megtörtént, azonban kérdés, hogy a bírák hogyan fognak viszonyulni a nemzeti jogforrásoktól eltérő jogszabályok nemzetközi joghoz hasonlítható, de elvárásait tekintve minőségileg új alkalmazási követelményeihez.

IMOLA SCHIFFNER

ANWENDUNG DES VÖLKERRECHTS VOR DEN UNGARISCHEN GERICHTEN

(Zusammenfassung)

Diese Arbeit möchte ich auf das Verhältnis zwischen Völkerrecht und innerstaatlichen Recht bezüglich der ungarischen Rechtspraxis eingehen, genauer gesagt dessen Reflexion in der richterlichen Praxis.

Vor allem stelle ich die Ansichten dar, die theoretische-dogmatische Grundlage für die gegenwärtige Praxis sind und die sich für die ungarische Rechtspraxis daraus ergebenden Probleme.

Die richterliche Durchsetzung der Normen des Völkerrechts, ist in erster Linie davon abhängig, wie die verfassungsrechtlichen Bestimmungen bezüglich der Anwendung Völkerrechts in dem innerstaatlichen Recht verfügen.

Mit der Vorstellung der ungarischen Regelungen, bietet sich hier auch die Möglichkeit einer Problemanalyse.

Es lohnt sich, all jene Fälle, bzw. Falltypen zu untersuchen, die im Zusammenhang mit der Bezugnahme auf das Völkerrecht auftreten.

Die Analyse von Rechtsfällen ungarischer Gerichte soll der Standortbestimmung dienen.

Die Rechtspraxis bzw. die Probleme bezüglich der Anwendung des Völkerrechts an ungarischen Gerichten, kann auch als Hinweis für die zukünftige Einbeziehung des EU-Rechts in die innerstaatlichen Rechtspraxis dienen.

Bei Nichtanwendung des EU-Rechts in der nationalen Rechtspraxis ist, im Unterschied zur Nichtanwendung des Völkerrechts, mit strengen Sanktionen von der Seite des Europäischen Gerichtshofes zu rechnen.